

A magyar szürke szarvasmarha tenyésztésének, tartásának szabályai (technológia)

Budapest

2007. május 5.

A kiadvány az AMC Kht. támogatásával készült

A magyar szürke szarvasmarha tenyésztésének, tartásának szabályai (technológia)

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. Tenyésztési kérdések.....	4
1.1 Tenyészcél.....	4
1.2 Egyedi megjelölés.....	6
1.3. Tenyésztői feljegyzések.....	7
1.4. Párosítási terv.....	10
1.5. A pároztatás módja.....	11
1.6. Az utánpótlásra szánt tenyészállatok felnevelése.....	13
a.) Tenyésznövendékbikák.....	13
b.) Tenyészüzők.....	14
1.7. Selejtezés.....	15
1.8. Állomány forgó (rotáció).....	15
1.9. Hízlalás.....	16
1.10. Törzskönyvezés.....	16
1.11. A tenyésztői munka színvonalának fokozatai.....	17
2. Takarmányozás	
2.1. Takarmánytermesztés.....	19
2.2. Legeltetés.....	20
2.3. Takarmányozás.....	21
2.4. Táplálóanyag szükséglet.....	24
2.5. Élősúly táblázatok.....	25
3. Ápolás és gondozás.....	28
4. Épületek, berendezések, a tartás műszaki elemei és azok üzemeltetése.....	31

4.1. Téli elhelyezés.....	31
4.2. Takarmánykiosztás télen.....	33
4.3. Legeltetés és nyári tartás eszközei.....	34
4.4. Egyéb berendezések.....	36
 5. A szaporítás szabályai (reprodukció).....	 38
 6. Állategészségügyi intézkedések.....	 40
 7. Munkaszervezés, bérezés.....	 40
 8. Értékesítés	 43
 9. Gazdaságossági számítások (elő- és utókalkuláció, jövedelmezőség).....	 49
 10. Az ökológiai (bio) gazdálkodás eltérő szabályai.....	 54

Készítette :

A Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesületének munkaközössége :

Baracska Lajos,

Gera István,

Mészáros Béla,

Boda Mihály,

Heinrich István,

Tóth Réka

Bodó Imre (szerkesztő),

Jakál Lászlóné,

Bánffy Dániel

Borics Imre,

Koppány Gábor,

Csenár Márton,

Kosztai János,

BEVEZETÉS

Azoknak a szabályoknak, intézkedéseknek, és eszközöknek a rendszerét adjuk közre, amelyek lehetővé teszik az értelmes, célirányos és gazdaságos termelést.

A tartástechnológia lényegesen tágabb fogalom, mint annak szűk értelemben vett technikai elemei, noha időnként sokan csupán ezekre szűkítik értelmezését. Tartalmazza a tenyésztéssel, takarmányozással, állatgondozással, állategészségügyi megelőzéssel, munkaszervezéssel, értékesítéssel és a gazdaságossági számításokkal kapcsolatos kérdéseket is.

Az *általános technológia* rendkívül hasznos vezérfonal, amelyik az alkalmazható változatokat is tartalmazza. Ennél pontosabb a tenyésztésre *alkalmazott szabály rendszer* (technológia). Ez már pontos előírásnak tekinthető; amely az általánosan megadott változatok közül a helyi adottságoknak legmegfelelőbbet foglalja össze. Természetes, hogy kivételesen indokolt esetben ettől is el lehet térni, nem szabad a technológia merev értelmezésével kárt okozni.

A szürke marha tartásának, tenyésztésének szabály-rendszere a fajta fenntartásának össztársadalmi szempontból fontos célját is tekintetbe veszi. A fő cél a különleges értékű hagyományos hazai fajta fenntartása, a fajták közötti és fajtán belüli genetikai sokféleség (diverzitás) megőrzése érdekében, a természetvédelem érdekeit is minden tekintetben szem előtt tartva. Ma már a nagy létszámú tenyésztő eltérő ízlése lehetővé teszi egyedi tenyészcélok kitűzését is. Ezt a mai és mindenkori piaci helyzet figyelembevételével a leggazdaságosabban kell megoldani. Tehát célunk a lehetséges keretek között elérhető gazdasági haszon elérése is.

A gazdaságosság, azaz az esetleges nyereség, vagy a veszteség csökkentése egyrészt az értékesítési árakon másrészt a gazdálkodás célszerűségén múlik. Erőfeszítéseket teszünk az eredetigazolás kifejlesztésével az értékesítés kedvező megoldására a második tényező, a gazdálkodás, a célszerű tenyésztés érdekében pedig elkészítette az egyesület munkaközössége ezt a szabályrendszert, amelynek felhasználásával a tenyésztők a gazdaságos termelést is szolgálni tudják.

Ezt a szabályzatot, technológiát tapasztalt magyar szürke tenyésztők állították össze sok évtizedes tapasztalatok alapján. Mégis előfordulhat, hogy hibák vannak benne, javítani és fejleszteni kell. Ehhez kérjük minden tenyésztőtárs segítségét és közreműködését.

1. Tenyésztési kérdések

1.1 A tenyészcél

Minden magára valami adó tenyésztő kitűzi állománya alakítása érdekében azt a tenyészcélt, amely elgondolásának megfelel. A szarvasmarha faj sajátosságainál fogva ezt a célt évek hosszú során át kell követni azért, hogy megközelítése, elérése sikerüljön.

A tenyészcél a fajta jellegének megfelelően kétféle lehet:

a/ A fajta genetikai felépítésének és fenotípusos megjelenésének lehetőleg változatlan fenntartása. Ez köteles feladatunk és alapja különböző támogatásoknak.

b/ Az adott állomány nemesítése a hústermelés, vagy egyéb, az állomány szépségét, hagyományos értékeit fokozó, minőségi jelleg kialakítására. Erre az országos tehénállomány örvendetes növekedése ad immár módot az előző cél követésén túlmenően is..

ad a, A fajtafenntartás a genetikai tartalékok védelmének a tárgykörébe tartozik. Az állattenyésztési törvény értelmében a Magyar Szürke Szarvasmarha Tenyésztők Egyesületének (MSzTE) a feladata arról gondoskodni, hogy elegendő olyan tehén legyen Magyarországon, amelyek tenyésztésének célja a fajtára jellemző genetikai sokféleség, megőrzése. Ebben az esetben a bikákat és üszöket úgy kell a tenyészet utánpótlására beállítani, hogy a beltenyésztés elkerülésével a gulyában adott sokféleség fennmaradjon. Ehhez tartozik a tehéncsaládok, bikavonalak, a különböző típusok és a mikroszatellit, vagy vércsoport illetve egyéb polimorf rendszerek megőrzése is. Természetesen a párosítást is ennek megfelelően kell végezni.

ad b, A fajta változatlan fenntartásához nem okvetlenül szükséges tehénlétszámon felüli állományok nemesítésére más, értelmes tenyészcél is kitűzhető. Olyan tenyészcélokról lehet szó; amelyek a fajta jellegének, kedvező tulajdonságainak megfelelnek. Ilyenek lehetnek a következők:

b.1- biztos szaporaság (rövid üresen állási idő), évente rendszeres ellés. A „zsinórban”, évente ugyanakkor ellő tehenek bika utódait kell tenyésztésre beállítani, és az üresen maradt teheneket, lehetőség szerint rendszeresen selejtezni kell

b.2- jó borjúnevelő képesség (nagy 205 napos súly). A nagy választási súlyú bikák használata és a rendszeresen nagy borjakat választó tehenekkel történő párosítása segíti elő ezt a célt. A születési súly több generáción keresztül történő növelése a nehéz ellés kialakulásának veszélyével járhat. Ezt el kell kerülni a születési súly mérése vagy legalább becslése révén. Az a tehén, amelyik csak segítséggel tud

megelleni lehetőleg ne maradjon tenyésztésben és tilos tenyészbikát felnevelni utána..

- b.3- küllemi egyöntetűség és szépség.** A szarvalakulás, a szarv, vagy a szőrzet színe lehet tenyészcél, akár az állomány egyöntetűsége, akár pedig a sokféleség bemutatása, „gyűjtemény” kialakítása céljából. Ez a gazdasági tulajdonságokat nem érinti.
- b.4. Valamelyik típus egyöntetű kialakítása és fenntartása.** Elsősorban a primitív, a tejelő és az igás típus tenyésztése jön számításba, hiszen ezek a ritkák.
- b.5. A hústermelő képesség :** az élő-, vagy vágott súly alapján: a húsformák javítása, a nagy növendékkori súlygyarapodás. Ehhez a komoly haladás érdekében minden esetben objektív minősítés és próbavágás volna szükséges. E nélkül a küllemi bírálat adhat csupán megközelítést a jó húsformájú tehenek és bikák párosítása révén. A másod, vagy harmadfűves tinók külterjes körülmények közötti nevelése mellett a bika utódok hizlalása alapján kell elsősorban az apaállatokat minősíteni.

A fajtában az alábbi **típusokat** különböztetjük meg :

- * *Primitív típus* Kis testű, heterogén, küllemileg nem kifogástalan tehenek tartoznak ebbe a típusba. Jellemzően igénytelenek és későn érők. Gyakori a zöld szarv, kecske és zsákbabúvó szarvalakulás nem kifogásolható. Külterjes, fukar takarmányozás hozta létre ezt a típust. Fenntartása a mai viszonyok között a tenyésztőknek nem érdeke, csupán a fajta belső genetikai sokféleségének a fenntartása végett van rá szükség.
- * *Igás típus* Nagy testű, durva szervezetű állatok tartoznak ide. Magasan kiemelkedő mar, erős tarkó és járomél, hosszú szarvak és jó lábszerkezet tartozik ehhez az „ökör-előállító” típushoz.
- * *Tejelő típus* Finom szervezetű, nemes tehenek és bikák alkotják ezt a típust. Izomszegény test, szögletes formák, vékony hosszú szarv jellemző ezekre az állatokra, anélkül, hogy tejre valaha is szelektálták volna ezt a csoportot.
- * *Nagyüzemi, (uradalmi, általános) típus.* Nagy testű, egyúttal nemes, kifogástalan küllemű állatok vannak ebben a típusban, többnyire fehér hosszú szarvval. Kívánatos a gallyas és a csákó szarvalakulás.

A kitűzött tenyészcélnak **tényszerűnek kell lennie**, azaz pontos ismérveket kell tartalmaznia. Helyes bizonyos szinteket célul kitűzni és pontos, lehetőleg számokban is kifejezett mérőszámok alapján rangsort felállítani és erre támaszkodva válogatni ki a beállítandó, vagy vásárlandó utánpótlást.

Természetesen a származást, az apák teljesítményét és az utódok értékét is figyelembe kell venni a döntésben. Ezért úgy kell a tenyésztés feltételrendszerét kialakítani, hogy ezek az adatok a tenyészetekben rendszeresen gyűjtve álljanak rendelkezésre.

1.2 Egyedi megjelölés

A borjak születésük után közvetlenül, lehetőleg még a születés napján kötelezően előbb **tetovált számot, majd füljelzőt (krotáliát)** kapnak. A füljelző államilag kötelező, a tetovált számot az egyesület írja elő tagjai számára. Ezt a munkát rendszerint a számadó gulyás végzi (ez lehet természetesen maga a tulajdonos, vagy kivételesen az ENAR felelős állatorvos is), kívülálló személyt általában nem célszerű ezzel a munkával megbízni.). A tetováló fogó, a hozzávaló festék és a füljelzőt behelyező fogó a tenyésztő tulajdonában kell legyen. Hiány esetén az egyesület segít beszerezni.

A tetováláshoz, a füljelző behelyezéséhez nem sokkal az ellés után még könnyű megfogni a borjút. Ügyelni kell arra, hogy baleset ne forduljon elő, ha valamelyik tehén támad, amikor a borjához nyúl. Tehát mindenkor legalább 2 fő végezze ezt a munkát, szükség esetén karám oltalma alatt. A későbbre hagyott azonosítás az anyák összetévesztésével járhat különösen nagyobb gulyákban. A különböző halogató megoldás (kibőgetés, kis madzaggal, táblácskával, festéssel való jelölés stb). is hibaforrást jelent.

A borjú fülébe az előrenyomtatott ENAR füljelző használati számait (a tíz számjegy közül a 6-7-8-9-ik számot) tetováljuk és az egyesület által megadott tenyészet számot és emblémát (Csak kivételesen, külön egyesületi engedély alapján tetoválta néhány hagyományhoz ragaszkodó gazdaság a borjú egyik fülébe az anyaszámot, a születési év utolsó számjegyét és a tenyészet jelét, ahogy ez valaha kötelező volt.)

Egyesületünkben a tartós megjelölést, azaz a tetoválás mindenkor kötelező. A legeltetési körülmények esetenként a füljelzők kiverődését, szakadását idézik elő, Ilyenkor a sérült, szakadt, (félig lefagyott) fülek tetovált szám-töredékeiből kell a tenyészállat pontos kilétét megállapítani.

A munkát célszerűen a tetoválással kell kezdeni és utána helyezni be a füljelzőt. A tetoválás tehát napos korban a borjú mindkét fülébe az alábbiak szerint történik:

1. abra

Ha a borjúra igényelt fehér színű ENAR krotália még nem érkezett volna meg a megszületésig, akkor is tegyünk bele anyaszámot akármilyen kapható krotálián inkább, mintsem a borjú eléhezzék, mert nem találja meg az anyját. Ne kockáztassuk azt sem, hogy a származása az anya azonosítása hiányában elveszen. Választást követően a napi gyakorlatban már az anya számára csak ritkán van szükség, a saját ENAR füljelzőre azonban igen. Tehát, ha kiesett volna, a választáskor mindenképpen pótoljuk a borjú jól olvasható ENAR megjelölését.

A tenyésztő ízlésére van bízva, hogy esetleg teheneit nemcsak füljelzővel, hanem szarvba, vagy bőrbe süttöt számmal is megjelöli. Ennek korszerű megoldását még ki kell dolgozni. Ez az utóbbi az üszők megjelölésére is használható lenne. A fagyasztásos jelölést a magyar szürke fajtában nem tudtuk alkalmazni. A szarvsütéshez 30 mm-es homorú számot kell használni. 4 éves kor előtt nem célszerű a szarvba sütni. A szarvba süttöt szám a tülök értékét csökkenti, és az élő állaton idővel elfordul.

Chip alkalmazása ma még többlet költséget jelent és nem teljesen kidolgozott. Mind az aktív, mind a passzív chip alkalmazására egyesületünk keretében már történt kísérleti kezdeményezés. A passzív chipet, vagy bendőben, vagy bőr alatt lehet alkalmazni és csak rövid távolságból olvasható le. A jövőben alkalmazása kiterjedtebb lehet a külterjes körülmények között bekövetkező nagymértékű fülszám veszteség miatt. Az aktív chip drágább és az energia forrás miatt 3-5 évenként fel kell tölteni, de nagyobb távolságról is lehetővé teszi az azonosítást.

1.3. Tenyésztői feljegyzések

a) **Gulyakönyv.** Minden gulyánál a számadó (kis állománynál a tulajdonos) vezeti a következő feljegyzéseket:

- **ellések** (tehén száma, ellés dátuma, borjú neme, becsült súlya, szőrszín leírása, szájpadrás-pigmentáltság)
- A gulyakönyv tartalmazza a tehenek (vagy üszők), ill. bikák **azonosítási számát** (nevét),
- valamint a **létszámadatokat**,
- a **változásokat**,
- a **tehén sorsát**,
- a **borjú sorsát**.

- Szabadon fedező bikák esetében a ***gulyába helyezés ill. kivétel időpontját*** kell a gulyakönyvbe bejegyezni a bika viselkedésére vonatkozó megjegyzésekkel együtt.

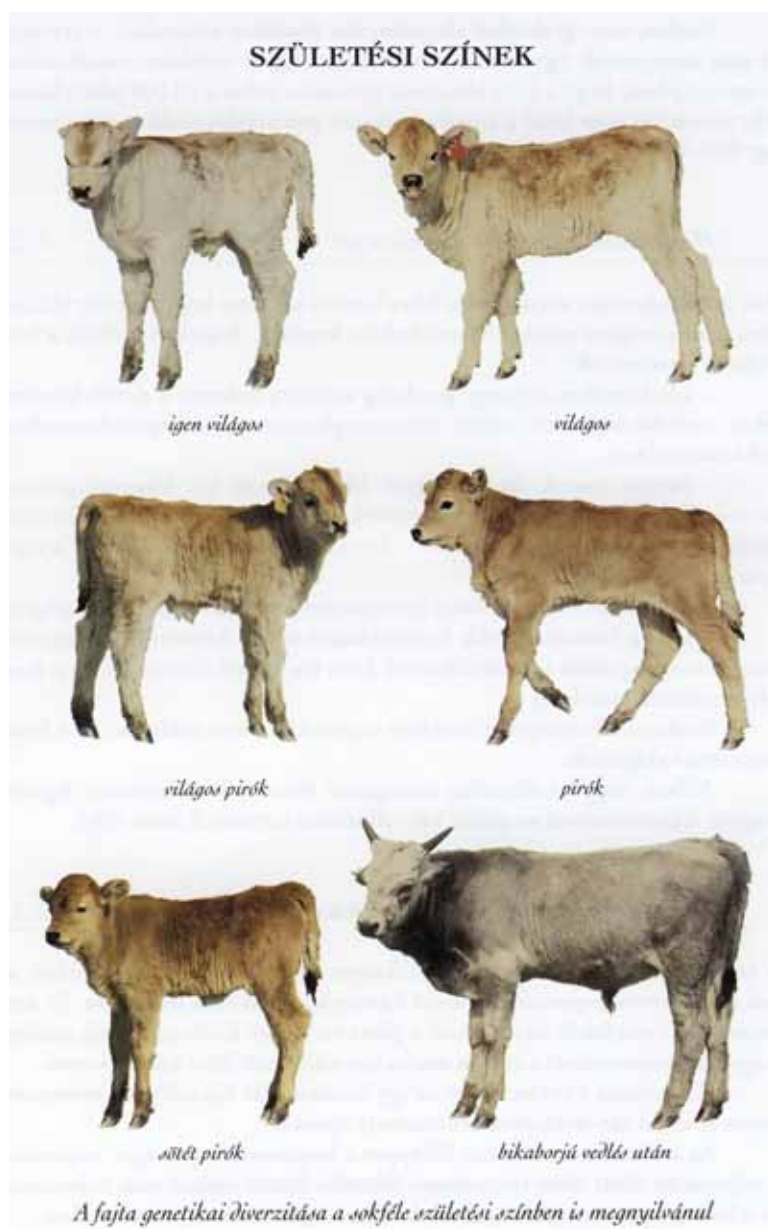
Egyéb megjegyzések és adatok, ilyen például a már ivarzott tehenek feljegyzése, hogy figyelni lehessen azokat, amelyek nem ivarzottak, vagy a fedeztetési időszak után még ivarzó tehenek számainak felírása. (A fedeztetések pontos feljegyzése nem kötelező csak a kézből pároztatás esetén) A fêrgelések, kezelések idejét, a kihajtás, áthajtások, behajtás időpontjait, fontosabb események időpontjait is be kell jegyezni.

A született borjú **színe** és **szájpadlásának** pigmentáltsága az alábbi osztályokba sorolható, és a következő megjelöléseket alkalmazzuk:

sp = sötét pirók

p = pirók

v = világos

2.ábra

S = palaszürke szájpadrás rózsaszín folt nélkül

SR = fele palaszürke, rózsaszín foltokkal

R = rózsaszín szájpadrás sűrke folt nélkül

Ezek feljegyzése az „A” és „B” törzskönyvbe kerülés feltétele.

b/ **Tenyésztési napló**. Minden tenyészetben a tenyészet irányítója vezeti. Az alapvető évi feljegyzések összesítője és egyúttal a számítógépre történő adatfeladás célját is szolgálja. Nyomtatványát évente előre kitöltve a tenyésztő egyesület adja ki, benne részletes kitöltési útmutatással..

c/ **Növendéküsző nyilvántartás**. A választás után (saját utánpótlás, vétel vagy eladás) meghagyott üszők adatait tartalmazza (azonosító adatok, apja, mérlegelések, az állat fejlődésére vonatkozó megjegyzések, betegségek, sérülések stb.). Kisebb tenyészetekben a tenyésztési napló is szolgálhatja a növendék üszők nyilvántartását.

d/ **Növendékbika nyilvántartó**. A tenyészbika neveléssel foglalkozó gazdaság alkalmazottja vezeti. Az üsző-nyilvántartáshoz hasonló adatokat kell ebben is feljegyezni.. A teljes származási lap része az adatoknak. A mérlegelések adatait tartalmazza, végül a bikakatalógus alapja. A bikák viselkedéséről, vérmérsékletéről is kell adatokat feljegyezni.

e/ **Házi törzskönyv**. A tenyésztő tetszés szerint készíthet és vezethet kézzel írott vagy számítógéppel készített házi törzskönyvet. Ennek célja a hivatalos adatokon túlmenően az állatokról a legtöbb adat rögzítése. A jó házi törzskönyv a tehének és bikák teljes életteljesítményét tartalmazza, ennek megfelelően évente ki kell egészíteni. Az igényes, unokáira, vagy a hasonlóan igényes tenyésztőtársakra gondoló gazda vezeti ezt. Az Egyesület, külön kérésre, szívesen rendelkezésre bocsátja a tehén teljes életteljesítményét tartalmazó egyedi lapokat, elektronikus úton szövegfájlként.

f/ **Állományváltozási lap** A nyomtatványt az egyesület bocsátja rendelkezésre és az állomány változásának törzskönyvi feladására szolgál.

g/ **Egyéb nyilvántartások**. A tenyészetek tetszés szerint egyéb kimutatásokat, genealógiai és családkimutatásokat vezethetnek. Az MSzTE feladata az éves és halmozott eredmények gépi nyilvántartása és visszajelentése, valamint a bikakatalógusok és különböző statisztikai értékelések elkészítése. Ezeket is meg kell őrizni. A génmegőrző gazdaságokban ivadékvizsgálati céllal a tovább tartott tinók adatait, mérlegelését és súlyát is vezetni kell.

h/ **Kapcsolat az Egyesület hivatalos törzskönyvével** Az év közben az MSzTE számára elküldött állományváltozási lapon kívül a tenyésztési napló másolata képezi a

kötelező törzskönyvi feladást. Ennek határideje : március 31., június 30. ill. december 1.

Azokban a gazdaságokban, amelyek erre fel tudnak készülni az ú.n. „Telepírányítási rendszer” alkalmazása és az elektronikus adatközlés kívánatos megoldás. Ehhez értelemszerűen lehet kapcsolni a többi nyilvántartást is.

1.4. Párosítási terv.

A párosítás lehet csoportos, lehet egyedi. Célja, a kitűzött tenyészcél szolgálata.

A klasszikus debreceni ötvenes gulyában 50 tehén ill. üszőt párosítottak egy-egy bikára. Idős vagy nagyon fiatal bikára kevesebbet, a javakorabeliekre többet, csoportos párosztatás esetén kevesebbet, kézből párosítás esetén többet számolunk. Az állami szabályok szerint a párosítást be kell jelenteni közvetlenül a hatóságnak (TER). Ma ez a kötelező, javaslat van csupán arra, hogy az egyesület bejelentését is fogadja el a hatóság.

a/ Egyedi párosítás. Kivitelezhető kézből párosztatás, hárem vagy a külön engedély alapján végzett mesterséges termékenyítés esetén.

A párosítás célja általában az utánpótlásra is beállítható jó üszők ill. tartós használatra alkalmas tenyészbikák előállítása, amelyek kifogástalan szaporaságúak. A legfontosabb általános elv, hogy a szoros rokontenyésztést kerüljük. A párosításhoz az egyesület párosító programját igénybe lehet venni, amely a legtöbb szabad nemzedék kimutatását teszi lehetővé. A tehenek küllemi adottságai is figyelembe vehetők, a küllemi hibás teheneket olyan bikához kell beosztani, amelynek a szóban forgó testtája hibátlan.

Egyedi párosítást a kis létszámmal rendelkező tenyésztők tudnak alkalmazni azzal, hogy a legmegfelelőbb bikát próbálják állományuk számára megszerezni. Nagyobb gulyákban a mai gulyásokkal szinte kivitelezhetetlen.

Tenyészbika előállítás érdekében célzott rokontenyésztés is végezhető. Ezt gondos mérlegelés esetén szabad csak elhatározni az egyesülettel közösen, hiszen a tenyészbikák nemcsak saját használatra alkalmazhatók. A rokon tenyésztés alapjául szolgáló bika (vagy nagy ritkán tehén) kiválasztása pontos és részletes munkát kíván. A génvédelem keretében lehet homogén párosítás keretében valamilyen tulajdonság rögzítésére szélsőséges típust, vagy küllemi adottságot mutató teheneket ugyanilyen bikával párosítani (kistestű típus, jól izmolt típus, sodrószarvú stb.).

b/ Csoportos párosítás esetében úgy kell a bikákat vércsoportjuk alapján összeválogatni, hogy utódaik apasága nagy százalékban megállapítható legyen.

c/ Haszonállat előállító **keresztezésben** nem készítünk egyedi párosítást.

1.5. A pároztatás módja

A pároztatás időbeosztásáról az 5. fejezetben van szó.

A magyar szürke tenyésztésben egykor és most többféle módszer használatos:

a/ Házem a hagyományos 50-es gulyákban 50 tehen mellé osztunk be egy bikát. (fiatal vagy idős bika 30-40 tehenet kapjon, javakorabeli többet is elbír.). Előnye: biztos termékenység (a bika jó kondíciója és szakszerű kiválasztása, esetleg spermavizsgálat, esetén) és biztos származás. Hátránya: szabad legeltetés esetén a nagyobb munkaerő szükséglet, vagy drága karámrendszer, esetleg villanykarám.

Alkalmazható akár állandó jelleggel, az egész legeltetési időszak alatt, akár kizárólag a fedeztetési időben, villanypásztorral különítve el a háremeket.

Kisebb létszámú, egyetlen gulyájú állományokban általánosan használt módszer.

b/ Kézből fedeztetés. A gulyát és a beosztott bikákat külön tartjuk, ill. legeltetjük, és a párosításnak megfelelően történik a fedeztetés. A bikák is és a tehenek is szabadon vannak a tehen- ill. bika gulyában. Általában reggeli beállításkor történik a fedeztetés, azaz a bikáknak a kiválasztott tehenhez hajtása a párosítási terv szerint. Utána a bikákat ismét külön kell hajtani és legeltetni. Egy bikára általában 40-80 tehenet számítunk. A módszer alkalmazásának feltétele a kitűnően dolgozó, állományát jól ismerő gulyás. Napjainkban alig használt megoldás.

c/ Csoportos pároztatás. Nagyobb létszámú tehen közé szabadon fedező bikákat helyezünk (30-50 tehenre számítunk 1 bikát). Napjainkban nagyobb gulyákban ezt a módszert használja a tenyésztők nagy többsége. Fajtatiszta tenyésztésben jól kiválasztott, a DNS mikroszatellit vagy vércsoport alapján jól elkülöníthető bikákkal próbáljuk a származást legalább részben igazoltá tenni. A bikák viselkedésére figyelni kell, mert megtörténhet, hogy egy domináns bika nem hagyja érvényesülni a többi, míg maga sem hoz létre utódokat. Ilyenkor hasznos inkább a bikákat váltani, mert a termékenyülés a legfontosabb a tenyésztői munka során.

d/ Vadpároztatás Célja csupán a nagyobb hústermelés. Ilyenkor a bikákat egyedi válogatás nélkül helyezzük el a gulyákban. Elsősorban a keresztezés pároztatási módszere. A magyar szürke fajtában keresztezést csak haszonállat előállítás céljára használunk. Három vonalas keresztezést (az F₁ üszők, majd tehenek tovább tenyésztését) üzleti előnyök, biztos piac esetén érdemes csak alkalmazni. Az F₁

üszők külön gulyában tartása, más tenyésztőnek, vagy vágóba eladása kívánatos. Keresztező partnerként a charolais fajta használata a legelterjedtebb.

Charolais és blonde 'd Aquitaine x magyarszürke
borjak fajtatiszta magyar szürke anyából.
3.ábra

e/ Ha a nagy létszámú gulyával dolgozó tenyésztő egy-egy bika után kiváló borjakat akar kapni például tenyészbika nevelés céljára, akkor célszerű a bikát néhány héttel hamarabb a gulyába helyezni egyedül. Ezzel a korábban ivarzó egy-két tehén után nagy évjárat elején született borjakra lehet számítani.

f/ Mesterséges termékenyítés A magyar szürke gulyákban csak, egyesületi engedélyhez kötött **kivételesen** alkalmazott módszer, értékes vonalak, vagy tulajdonságok fenntartására a mélyhűtött ondó felhasználható, egyedi párosítással. Kísérleti jelleggel keresztezés alkalmával is ezt a módszert használhatjuk.

Adott esetben az ú.n. "gascogne-i-" módszer is alkalmazható, amikor a télen mesterséges termékenyítéssel előállítják az utánpótlásra szánt ismert származású borjakat és utána a legelőn már csoportos pároztatással történik az "árutermelés".

(Ez a módszer a kézből pároztatással is elkezdhető.)

A mesterséges termékenyítés munkaigényes és az ivarzők kiválogatása nagy szakértelmet, válogató berendezést és lelkiismeretességet kívánó módszer. Az emberi mulasztások miatt sok üresen maradó tehén veszélye állhat fent.

g/ Szokás az üszők közé bikát helyezni a rendes **fedeztetési időszak kezdete előtt 2** héttel. Célja az első ellés utáni megújuláshoz több időt adni, illetve az üszökről fokozottan külön is gondoskodni.

Mindegyik módszerre vonatkoznak a következők:

- o a megadott számok mellett helyes tartalék bikát is tartani, mert adódhat gond a fedező bikával és akkor vagy a tartalék beállításával, vagy vásárlással, esetleg kölcsönrel lehet az utódok születéséről gondoskodni.
- o a megadottnál szűkebb ivararány fenntartása a fajtafenntartásra kijelölt törzsállományban indokolt
- o a gulyában szabadon fedező bikákat helyes esténként a gulyából abrakkal kicsalogatni, némi pihenés és erőgyűjtés céljából. Ez a bikák emberhez szoktatása szempontjából is kedvező, noha a magyar szürke bika alkalmas arra, hogy, kizárólag legelőn, abrak nélkül is teljesítse a fedeztetési időszakban a feladatát. Ez a megoldás gazdaságosabbá teszi a tenyésztést.

Ügyelni kell arra, hogy a nagyobb (8-10 hónapos) szopós bikák is fedező képesek, emiatt mielőbbi elválasztásuk indokolt.

1.6. Az utánpótlásra szánt tenyészállatok kiválogatása és felnevelése

Az utánpótlásra beállítandó állatok vércsoport, vagy DNS vizsgálatra kerülnek származás ellenőrzés céljából (MgSzH laboratórium). A mintavételt a választási mérlegelés alkalmával, vagy az előtt kell elvégezni, de mindenképpen az állat sorsának végső eldöntése előtt.

a/ Tenyésznövendékbikák

A felnevelésre alkalmas bikaborjakat már a születés évének augusztusában előválogatás alkalmával célszerű kijelölni. Figyelembe kell venni a származást, az anyja küllemét, teljesítményét és ezek ismeretében választáskor kell dönteni a felnevelésre kerülő állatokról.

Kívánatos a genealógiai vonalakból (B, C , K, M, T, V, S, L) arányosan választani növendék bikákat és a vonalon belül is több apától nevelni fel utódokat a sokszínűség fenntartására. Erről az MSzTE gondoskodik.

Feltétlenül kerüljön fölnevelésre az az egyed, amelyik valami különleges, a fajtában fontos tulajdonság hordozója és tovább örökítője lehet. A kijelöléskor feltétel a hibátlan fajtajelleg. A válogatáskor tekintettel kell lenni a típusoknak megfelelő fejlettségre, az élősúlyra, az elért napi súlygyarapodásra. Ne kerüljön a csoportba olyan egyed, amelyik alárendelt szerepre kárhoztatott lehet. A csoportba kijelölt állatok többségétől legyen elvárható, hogy meghatározó növendékbika lesz a csoportban, ha a „rangot” kivívja magának.

Csak olyan bika kerülhet kiválogatásra, amelyiknek származási lapján a harmadik sorban nincs ismeretlen ő. A származás igazolása után a bikanevelő gazdaság megvásárolja, vagy bérnevelésre átveszi a kijelölt állatokat. A bikák a

különböző gazdaságokból, tenyészetekből egységes felnevelésre a bikanevelő gazdaságba kerülnek. Elvileg minden tenyésztő vállalkozhat bikanevelésre, ha vállalja és teljesíti a szakmai és pénzügyi feltételeket. Ezt a feladatot ez idő szerint a Hortobágyi Kht. Szomor Dezső apaji gazdasága és a Fertő-Hansági és Őrségi Nemzeti Park tenyésztete látja el.

A bikanevelés nem csekély költséget igénylő feladat.: A kijelölt bikák jóváhagyása az MSzTE szemle bizottság dolga.

Legalább 15 harmadfű növendék bikát kell együtt fölnevelni és két és fél éves korban a szemle bizottságnak bemutatni bírálatra. Ennek érdekében legkevesebb 25 minden szükséges adattal rendelkező bikát kell beállítani választáskor. A bikák nyári nevelését kötelező legelőn végezni.

A bikanevelő gazdaság megvásárolja, vagy bérnevelésre átveszi a kijelölt állatokat. A bikák a különböző gazdaságokból, tenyészetekből egységes felnevelésre a bikanevelő gazdaságba kerülnek. Értékesítésük a tulajdonos javára történik. A tenyésztőnek előjogát a megvásárlásra és haza vitelre tiszteletben kell tartani.

Az állományt minden évben legalább egyszer át kell nézni, az MSzTE szakembereivel együtt, és a nem megfelelő egyedeket selejtezni kell. A kiválogatás érdekében megfelelő létszámot (2-3.szoros) kell évente beállítani, figyelembe véve a várható országos igényt.

A bikák bemutatását elő kell készíteni. A bemutatás helyén egyedenként néhányszor végig menve megszokják a helyet és az előírt mozgást. Ezt a célt szolgálja a közbeeső bírálat is.

Tehát a rendszeres őszi bika bemutatáson esetleg árverésen három bírálat minősítése után mutatják meg magukat a kiválogatott bikák kritikus és igényes tenyésztők előtt.

b/ Tenyészüszők,

Az utánpótlásra szánt üszők kiválogatása a fajtafenntartás vagy a tenyész kiválasztás (szelekció) rendkívül fontos mozzanata.

Szempontjai a következők:

- o Tenyésztésbe csak fajtatiszta üsző állítható
- o A tenyészcélnak megfelelően kell az üszőket a tenyészetben meghagyni.
- o Gondolni kell arra, hogy a következő generációban szoros rokontenyésztés nélkül lehessen párosítani
- o Családok fenntartása
- o Ritka tulajdonságok megfelelő gyakorisággal való megmaradása elsősorban az anyák ismerete alapján sejthető(pl. zöld szarvú, sodró szarvú, kicsi, nagy, sötét

daru, típusok stb.). Ennek érdekében mindig kb. azonos arányban maradjon a különböző tulajdonságokat hordozó tehén a génfenntartó állományokban.

- o Egészséges, biztosan ellő, jól fejlett állatok kiválogatása.
- o Kivételesen árutermelés céljára F_1 üszők is tenyésztésbe állíthatók. Ezek utódai mind vágóra kerülnek. Utánpótlásuk ismételten beállított F_1 üszőkkel történhet.

1.7. Selejtezés

A selejtezés legfontosabb szempontja mind a bikák, mind a tehenek esetében: akkor kell egy-egy állatot kiselejtezni, amikor

- o már termelésre képtelen, mert üresen maradt és nem biztos, hogy kibírja a következő telelést
- o amikor megfelelő, lehetőleg a szülőnél jobb, utódot tudunk a helyére állítani. Ez vonatkozik a tehéncsaládok fenntartására is.

A jó vemhesülési eredmény érdekében a selejtezést - ciklusos tavaszi fedeztetés esetében - mindig ősszel kell elvégezni választás után, az üresen maradt tehenek közül. Minden üres tehén kiselejtezése az árutermelő gulyában hasznos módszer. Ehhez a visszaivarzó tehenek gondos feljegyzése és a vágóra küldés előtti vemhességi vizsgálat szükséges. Fedeztetésből tehenet kizárni csak kivételes esetben szabad. (Ilyen kivétel lehet, súlyos sérülés, emberre veszélyesség, több éven át tartó rossz borjúnevelés stb.). Ilyenkor a selejt tehenet az üsző gulyába kell elhelyezni, vagy más módon elkülöníteni a tenyészbikától egészen eladásig. Erősen külterjes gulyatartás esetén az idős 16-18 éves tehenek selejtezése is sorra kerülhet. A selejtezésre szánt, de ősszel vemhes teheneket a következő év tavaszán olyan üszőgulyába helyezzük, ahol nincs bikaborjú, vagy tenyészbika. Hagyjuk a teheneket legelni és szoptatni, majd borjaikat elválasztva a teheneket ősszel vágóra küldhetjük.

1.8. Állomány- forgó (rotáció).

A bikák 10-11 éves korukig maradhatnak tenyésztésben, a tehenek addig míg borjút fognak ill. nevelnek, akár 20-22 éves korig is. Volt már példa rendszeren ellő 30 éven

felüli tehénre is. A selejtezés a rendelkezésre álló utánpótlástól függően tehenek esetében 4-10% (az elhullással, kényszervágással együtt) bikák esetében 10-20%.

A bikák cseréje ajánlatos mielőtt lányaikra kerülnének. Erre az egyesületi tagok közötti megbeszélés, vagy az egyesület tenyésztésvezetőjének tanácsa ad lehetőséget. Az utánpótlást a várható kiesések figyelembevételével kell meghagyni.

Az ún. szoros rotáció (ősszel minden üres tehén eladása) az erősen árutermelésre berendezkedő tenyészetekben sikerrel alkalmazható. Ilyenkor gyakorlatilag a tehenek és

üszők szinte 100%-ban ellenek a következő évben. A létszám tartásának feltétele a megfelelő üsző utánpótlás.

1.9. Hizlalás

A hizlalás a fajta jellegének megfelelően elsősorban legelőn történik. Ez emeli a vágó állat természetszerűséghez kötődő értékét. Az értékesítés, vágás időpontja a kereslettől függően másod, vagy harmad füves korban kerül sorra. Lehet bikát, üszőt, borjút, tinót értékesíteni. A bikák ivartalanítását általában tavasszal, kihajtás előtt végezzük. Kereskedelmi érdekből erre korábban is sor kerülhet. Félintenzív, abrakra és tömegtakarmányra alapozott bikahizlalásra a az értékesítési lehetőségektől függően kerülhet sor.

1.10. Törzskönyvezés

A hivatalos törzskönyvezést a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete végzi.

Emellett házi törzskönyvet mindenki vezethet és az igényes tenyésztővel szemben ez követelmény is. A házi törzskönyvnek nincsen kötött formája készülhet kézzel írott könyvben vagy elektronikus úton. Az egyesület mind a kettőre készségesen ad javaslatot.

A törzskönyvezésről, annak alapnyomtatványairól és a jelentés rendszeréről az 1.3. fejezetben van szó.

Az egyesületi törzskönyvezés elektronikus úton történik és ennek alapján készít az egyesület statisztikai számításokat és kimutatásokat.

Az állatok származása alapján a következő törzskönyvi osztályok vannak :

„A” osztály ide olyan magyar szürke fajtájú egyedek kerülnek, amelyeknek hiánytalanul megvan négy ősi sora (azaz a 16 ősből álló ősi sor is ki van töltve) Kíváncos, hogy a tenyész bikák mind ebbe az osztályba tartozzanak.

„B” osztály ide azok az állatok kerülnek, amelynek két ősi sora hiánytalan, azaz a nagyszülők ismertek.

„C” osztályban azokat a magyar szürke egyedeket tartjuk nyilván, amelyeknek fajtatisztaságához születésük körülményei alapján és küllemileg semmilyen kétség sem fér, azonban a származási adatai hiányosak. (Például nagy gulyában több apát sem sikerült kizárni a származás ellenőrzés során)

Mindez a három osztály kizárólag fajtatiszta magyar szürke állatokat tartalmaz.

„D” osztály a magyar szürkével keresztezett egyedeket tartalmazza. A származást lehetőleg itt is föl kell tüntetni, de ebben az osztályban ismeretlen származású, és a magyar szürke fajtába nem sorolható egyedek is lehetnek. Kíváncos, hogy a vérhányad valamilyen fokig ismert legyen és mérlegelési eredmények is álljanak rendelkezésre.

1.11 A tenyésztői munka színvonalának fokozatai

Az előírt tenyésztői feladatok teljesítése alapján három osztályba sorolhatók a tenyészetek, illetve ezen belül egy-egy gulya is megkülönböztethető.

- a) I.osztály génmegőrző tenyészetek
- b) II.osztály fajtafenntartó tenyészetek
- c) III. osztály árutermelő tenyészetek

a) Génmegőrző tenyészetek

Ezekben a tenyészetekben a következő feladatok teljesítése kötelező az egyébként államilag előírtakon kívül ((állami előírásnak számít az ENAR-bejelentés és füljelző használata, valamint az állategészségügyi szabályok betartása))

- o A párosítást az egyesülettel egyetértve végzi, adott esetben a szűkebb ivararányt is betartva csak „A” osztályú bikákkal
- o Mind a bikavonalak, mind a tehén családok és értékes típusok fenntartását szem előtt tartja akkor is, ha ez nem gazdaságos
- o A tetoválást és az állomány-adatok közlését határidőre elvégzi
- o A tenyésztési naplót vezeti és adatait előírászerűen jelenti az egyesületnek
- o Az összes üsző- és bikautód származás-ellenőrzését elvégezteti
- o Az egyedi mérlegelést választáskor, majd a 30 hónapos kor közelében mind a két ivar, valamint a tinók esetében is elvégzi és az eredményeket az egyesülettel közli. A mérlegelés a bikavásárra fölkészítéskor illetve a tinó értékesítésekor is elvégezhető.
- o A házi törzskönyvet vezet elektronikusan vagy papír alapon.
- o Az előírt létszámot fenntartja.
- o Az utánpótlásra kijelölt értékes növendékbikák felneveléséről gondoskodik (saját nevelésben, vagy eladva vagy bérnevelésre átadva egy bikaneveléssel foglalkozó gazdának,
- o Létszám fölötti, vagy selejt állatok értékesítése során az egyesület útmutatását figyelembe véve az eredetigazoló védjegy alkalmazásáról gondoskodik .

- o A tehén gulya állományának legalább 80%-a „A” törzskönyvi osztályú és csak 10%-a lehet „C” osztályú
- o A gulyát a természetszerű tartás szabályainak megfelelően tartja télen, és legelteti nyáron

A génmegőrző (nukleusz) tenyészeteket a többlet kiadások miatt megkülönböztetett támogatás illeti, mert ennek ellenében vállalhatják az előírt fajta fenntartó, nemesítő feladatok teljesítését.

b) Fajtafenntartó tenyészetek

Ezekben a tenyészetekben a következő előírások teljesítése kötelező az egyébként államilag előírtakon kívül ((állami előírásnak számít az ENAR bejelentés és füljelző használata, valamint az állategészségügyi előírások betartása))

- o a párosítást az egyesület egyetértve végzi, adott esetben a szűkebb ivararányt is betartva csak „A” osztályú bikákkal
- o A tetoválást és az állomány-adatok közlését határidőre elvégzi
- o A tenyésztési naplót vezeti és adatait előírászerűen jelenti az egyesületnek
- o Az utánpótlásra szánt üszőutódok származás ellenőrzését elvégezteti.
- o Az egyedi mérlegelést választáskor, elvégzi és az eredményeket az egyesülettel közli.
- o Az előírt létszámot fenntartja.
- o Az utánpótlásra kijelölt értékes növendékbikák felneveléséről gondoskodik (saját nevelésben, vagy eladva vagy bérnevelésre átadva egy bikaneveléssel foglalkozó gazdának.
- o Létszám fölötti, vagy selejt állatok értékesítése során az egyesület útmutatását figyelembe véve az eredetigazoló védjegy alkalmazásáról gondoskodik. .
- o A tehén gulya állományának legalább 50%-a „A” törzskönyvi osztályú és csak 20 %-a lehet „C” osztályú.
- o A gulyát a természetszerű tartás szabályainak megfelelően tartja télen és legelteti nyáron.

A fajtafenntartásért járó állami támogatásra ez az osztály is jogosult.

c) Árutermelő tenyészetek

Ezekben a tenyészetekben a következő előírások teljesítése kötelező az egyébként államilag előírtakon kívül ((állami előírásnak számít az ENAR bejelentés és füljelző használata, valamint az állategészségügyi szabályok betartása))

- o Csak „A” osztályú magyar szürke tenyészbikákat használ, keresztezés esetén nem hagy a gulya utánpótlására keresztezett üszöket, ezeket vagy vágóra értékesíti, vagy külön gulyában tartja tovább.
- o A tetoválást és az állomány-adatok közlését határidőre elvégzi.
- o A tenyésztési naplót vezeti és adatait előírászerűen jelenti az egyesületnek.
- o Az egyedi mérlegelést választáskor célszerű elvégezni a tehenek teljesítményének ellenőrzése végett.
- o Létszám fölötti, vagy selejt állatok értékesítése során az egyesület útmutatását figyelembe véve az eredetigazoló védjegy alkalmazásáról gondoskodik. .
- o A tehén gulya állományában kizárólag „A” „B” és „C” törzskönyvi osztályú magyar szürke tehenek vannak.
- o A gulyát a természetszerű tartás szabályainak megfelelően tartja télen és legelteti nyáron.

Az ebbe az osztályba tartozó tehenek tulajdonosai is jogosultak a külterjes tartással, vagy egyéb általános húsmarhatartással és területhasznosítással kapcsolatos támogatásokra. (anyatehén, területalapú stb. de fajtafenntartásra nem).

2. Takarmányozás

2.1. Takarmánytermesztés

A magyar szürke gulyák számára elsősorban a nyári legeltetés és télen olcsó tömeg takarmányok etetése indokolt.

Elsődleges takarmány forrás a gyepek, amely nyáron legeltetés formájában télen pedig széna, szenázs, vagy szilázs formájában kerül felhasználásra.

Elsősorban az ösgyepek képezik a gyepek illetve rétiszéna alapját, sor kerülhet azonban mesterséges legelő vagy rét telepítésére is. A legkülönbözőbb fűkeverékek jöhetnek számításba. Magyar rozsnokos kúszó lucerna szenázssal is voltak felfűvódás nélküli jó tapasztalatok. Az újabban ajánlott energia fűvek alkalmazásakor vigyázni kell azonban a nagymértékű rost etetésének veszélyére, ezért nem szabad megvárni, amíg a nagy hozam érdekében fél méternél nagyobb magasságot elér ez a fű.

Szántóföldön termelt takarmányok közül lucerna-, vagy lóhereszénát, szenázst, esetleg a választott borjak kaphatnak kis mennyiségben.

A kukorica szilázs nagyon kedvező, ha a körülmények lehetővé teszik termelését, a melléktermékként adódó kukoricaszár pedig kitűnően hasznosítható a gulyával akár legeltetve, akár etetve.

Egyéb melléktermékek például a répaszelet (vagy malátacsíra, almatörköly, csemegekukorica torzsa stb) a lehetőségektől függően jól egészíthetik ki és tehetik gazdaságossá a takarmányadagot. A különböző szalmák etetése ugyancsak jól illik a gulya téli takarmányozási rendjébe. A tavaszi gabonák szalmái (főképpen a zabszalma) nagyon jó hatásúak, vigyázni kell azonban, hogy a nagy rosttartalmú szalmák etetésekor nehogy az emésztéshez szükséges energia meghaladja a szalma tápértékét (gyommentes rizsszalma).

A takarmányok vetésére, betakarítására gépesítésére itt nem térünk ki, ezt a megfelelő szakkönyvek tartalmazzák.

2.2. Legeltetés

A magyar szürke marha takarmányozása elsősorban legeltetésen ill. tömegtakarmányok felhasználásán alapszik. Az olcsó takarmány a fajta jellegének megfelelő tartás egyik legfontosabb tényezője.

A tartás olcsóságának egyik legfontosabb eleme a legeltetési napok számának lehetséges növelése.

A magyar szürke fajta számára április 15 - november 25 között 215 - legeltetett és 150 téli nappal számolunk. Valójában ez az időjárástól függően kedvezőbb, de kedvezőtlenebb is lehet. A feljegyzett legrövidebb telelés december 31-től március 20-ig tartott (80 nap). A legeltetést a lehullott hó állíthatja meg és a legelő állapota ill. kímélete is befolyásolja. A legeltetés időszakát adott természetvédelmi területeken szabályok időben és térben korlátozhatják.

A nyári legelőn csak egészen kivételesen adunk a teheneknek szárazanyag, vagy abrak kiegészítést, a takarmány szigorúan csak a legelő.

Kivétel lehet a szopós borjak abrakolása és a tenyészbikák abrak kiegészítése, de ezekre sincs minden alkalommal szükség.

A legeltetést végezheti pásztor, hagyományos módon és történhet villany karámban, vagy állandó karámos megoldással.

A nyári legeltetés a nagyobb területeken többnyire szabadon, villanypásztor nélkül történik. Fontos ekkor is a szakaszos legelő beosztás: A fektetési trágyázás, azaz a gulyaállás kéthetenkénti áthelyezése nagyon fontos módszer, a legelő termőképességének természetes, megengedett fokozása végett. A támogatás miatt ezt a kérdést győelelemmel kell kezelni.

A legelő tápanyag utánpótlására a természetes trágyán és fektetési trágyázáson kívül műtrágyázás (P K N) csak akkor jöhet számításba, ha - nem ütközik helyi természetvédelmi előírásba

Ebben az esetben a műtrágyázás általános szabályai az irányadók. Ügyelni kell a nitrogén pótlás mérséklésére, mert a túlzott N adagolás a tehenek termékenységére hat kedvezőtlenül.

A pászossal történő legeltetés esetén döntően fontos, hogy a tehenek naponta eleget legeljenek, azaz a gulyások munkaideje ne korlátozza őket ebben. Ahol lehet, helyes a szabad állás alkalmazása nyári karám helyett. A legelés ideje nyáron általában reggel 4-től 7-ig, 9-től 12-ig, délután 4-től este 9 óráig van, közben pedig delelő, pihenő idő. Ezek az időtartamok viszonylag szegény legelőre érvényesek, végeredményben a tehenek étvágya szabja meg a legelés idejét. Ősszel és tavasszal kétszeri beállítással rövidebb legelési idővel lehet számolni. Ahol meg lehet oldani kukoricaszár legeltetését, ez ősszel jó megoldás. Megfelelő itatásról viszont itt is gondoskodni kell.

Az egy tehenre jutó legelő terület nagysága a változó minőség miatt nehezen határozható meg (1-10 ha is lehet).

A legelő kezelését egyébként a legelő gazdálkodás szabályai szerint kell végezni. A legelő beosztását úgy kell megoldani, hogy először a leggyengébb területeket legeltessük az értékesebb rész kaszálására is kerülhet. A szakaszolás beosztása a tehen létszám és a terület nagysága és hozama függvényében oldható meg.

A nyári legeltetés kelléke lehet a borjú abrakoló, borjú iskola. Többféle variációban is készülhet (ld. 4.3. fejezet).

2.3. Takarmányozás

A téli takarmányozás alapja széna, takarmányszalma (kukoricaszár) esetleg szilázs lehet. Abrakot csak a választott borjak és a növendék valamint tenyészbikák kapnak.

A **szopós borjak** nevelhetők abrak nélkül, vagy a céltól függően abrakkal is. Az újszülött borjak óvodázása akkor is célszerű, ha később a legelőn nem kapnak abrakot, csak majd választás után. Abrakkal mintegy 10 kg többlet választási súly érhető el.

A **választott borjak** szokásos téli takarmányadagja testsúlytól, takarmányminőségtől függően az alábbi lehet:

3-5 kg széna

2-3 kg abrak

A **növendéküszők** abrakot nem kapnak, szokásos adagjuk:

5-8 kg széna

5-10 kg szilázs

5 kg takarmányszalma

A **tehenek** adagja:

20 kg szilázs 5 kg széna, vagy

10 kg szilázs 3 kg széna 10 kg takarmányszalma vagy
kukoricaszár

20 kg széna ill. kukoricaszár

Az egy tehenre, tervezendő téli takarmány lehet például:

30 q szilázs és 7 q széna vagy

15 q szilázs 4 q széna és 15 q takarmányszalma vagy
kukoricaszár illetve

30 q széna

A takarmány mennyisége mérhető a készletkönyvben, a kazlakban, vagy a tehen szájánál. Ez utóbbi helyen mért adag a mérvadó a tehenek erőnléte szempontjából.

A téli és nyári takarmányozási időszak között lehetőleg átmenetet kell tartani, úgy , hogy a teheneket az időjárástól és a téli tartás helyétől függően még némi etetés mellett is már ki kell engedni a legelőre. Ha tavasszal olyan helyre lehet kihajtani, ahol az újulás mellett "avas mező" is van, ez kedvező megoldás.

Az alom mennyisége az elhelyezéstől függően napi 0-8 kg-ig változhat. A jó minőségű szalmát az ellések idejére kell tartalékolni.

Mennyiségét a trágya iránti igény és ár is befolyásolja.

A **tenyészbikák** számára a kondíciónak és évadnak megfelelően lehet abrakot adni, illetve lehet abrak nélkül tartani a bikát :

a fedeztetési időszak idején 3-5 kg, ez jó legelő esetén
elmaradhat.

a fedeztetési időszak után 0 kg

a fedeztetési időszak előtt 2 hónappal a bikák
erőnlététől függően fokozottan emelni, (2 -5 kg).

A **növendékbikák**kal megfelelő fejlettséget kell elérni és a takarmányadagjukat ennek megfelelően kell összeállítani. Abrakadagjuk a többi takarmány összetevőtől, ill. a legelő állapotától függ. Nyáron jó legelő esetén nem abrakolunk. A tenyésztésre kijelölt növendékbikák lehetőleg 25-35 egyedből álló évjáratilag elkülönült csoportban tartandók és ennek megfelelően kell etetésüket és a téli elhelyezésüket megoldani. Nyáron az évjáratok együtt legeltethetők.

Az elválasztást követően kapjanak 1 - 1.5 kg abrakot és igény szerint jó minőségű szénát, hogy a tartásukban bekövetkezett változást minél kisebb töréssel éljék át. Ne következzen be kondícióromlás.

A kemény tél beálltát követően 0.5 kg kukoricával növeljük napi abrak adagjukat. Továbbra is adni kell jó minőségű szénát igény szerint. Adjunk kellő mennyiségű alomszalmát is, hogy az állatok mindig száraz felületre tudjanak feküdni.

Az elhelyezésül szolgáló karám ne legyen zárt, de legyen szélvédett és óvja meg az állatokat a nagyobb mennyiségű csapadéktól. Álljon az állatok rendelkezésére akkora felület, hogy amekkora nyugalmat biztosít a pihenőknek, de lehetőséget is erejük bizonyítására.

Fokozatosan kell a legeltetést megkezdeni. Előbb csak 2-3 órára, majd egyre hosszabb időre. Ahogyan nő a fű szárazanyag tartalma, úgy csökkentsük a széna adagjukat és május derekára az abrakolást is meg lehet szüntetni, ekkor már kizárólag a legelő elegendő táplálékot ad. Legfontosabb szabály, hogy a legeltetés idején elegendő időt kell adni a legeléshez, korán reggel és késő este (9-10 óráig) sem szabad a bikákat a legelésben korlátozni. Az állatok legelési szokásai nem alkalmazkodnak a szokásos munkaidőhöz. Az itatás és a nyalósó biztosítása nyáron is megoldandó lényeges szempont. Amennyiben a legelő helyzete lehetővé teszi, nem kell a növendék bikákat zárt karámban tartani, szabad álláson is lehetnek.

Az éves bikák abrakolását a legelő fű állapotától függően októbertől kell kezdeni, majd a rövidülő legelési idő miatt ismét szénát és esetleg szilázst etetünk 2 kg abrak mellett jóllakásig.

A két éves évjárat bikáit ugyancsak csupán a legelőn tartjuk nyáron kiegészítés nélkül. Abrakolásuk augusztustól kezdődjék, mivel már 2.5 éves korban értékesítésre kerülnek és 3 éves korukban már fedeznek. Ez a mintegy három hónapos abrakolás egyúttal a bika bírálatra és bemutatásra történő előkészítést is szolgálja.

Nagyon fontos feladat, hogy figyelemmel kísérjük a felnevelés időszakában a kiválogatott növendékbikák fejlődését. Elválasztáskor és az éves bírálatok alkalmával, valamint az őszi bikavásárt előkészítő bírálatot megelőzően mérlegelni kell. Ez az adat kerül, 30 hónapos korra igazítva a bika katalógusba és egész életén át elkíséri a bikát.

Azok az egyedek selejtezésre kerülnek, amelyeknek fejlődése elmarad az elvárttól, és a tenyészbikává válás minőségi követelményeitől.

Az évi rendszeres bika vásáron ill. árverésen bemutatásra kerülő állatok három bírálat után mutatják meg magukat az igényes tenyésztők előtt e jeles alkalommal. Az őket tenyésztő és felnevelésüket irányító szakemberek és gulyások pedig remélik, hogy a bikavásáron megjelenők elismeréssel adóznak gondoskodó munkájuk eredménye láttán.

A magyar szürke fajta esetében nem szükséges egész éven át az egyenletes takarmányellátás. Ha a téli takarmánnyal mennyiségi, vagy minőségi szempontból takarékoskodni kell, ezt inkább a kihajtás előtti hetekben tegyük és ne ősszel, beteleléskor. Fontos, hogy a tavaszi vemhesítési időszakban javuló kondícióban legyenek a tehenek. Ezt a legelő általában biztosítja, ha a fű szárazanyag tartalma nem túl kicsi. A nyár folyamán, ha elég időt legelhetnek a tehenek, kondíciójuk kielégítő, még száraz, aszályos nyárban is. Fontos, hogy ősszel a tehenek jó erőnlétben teleljenek be

Az itatás hagyományos megoldása a gémes kút. A víz húzása kézzel, vagy szivattyúval történhet. Csatornából, folyóból víztárolóból csak kivételesen, víz vizsgálatot követően szabad itatni. A víz minőségét ilyenkor ellenőriztetni kell. A télen nem használt kutakat tavasszal "ki kell húzatni " használatba vétel előtt.

A tehenek vízigénye nyáron 50-100, télen 20-50 liter víz.

2.4. Táplálóanyag-szükséglet

A különböző korcsoportok előírt táplálóanyag szükségletét a következő táblázatok adják meg:

Tápanyagszükséglet télen

1.táblázat

	Élő súly kg	Sza	NEm	Nyers fehérje	Ca	P
Tehén (szoptató)	550	11	53	1000	38	27
Tehén (vemhes)	550	11	47	790	39	28
Tehén (heverő)	550	10	35	650	24	18
Üsző	200	5	26	522	21	13
Üsző	250	6	33	563	23	14
Üsző	300	6.9	38	602	25	16
Üsző	350	7.8	42	638	27	18
Üsző	400	8.3	47	674	29	19
Üsző	450	8.8	51	708	31	21
Növ. Bika	200	6	26	597	21	13
Növ. Bika	250	7	34	643	23	14
Növ. Bika	300	7.5	39	687	25	16
Növ. Bika	350	8	44	729	27	18
Növ. Bika	400	8.2	49	769	29	19
Növ. Bika	450	8.5	53	808	31	21
Növ. Bika	500	9	57	845	34	23
Növ. Bika	550	9.2	60	881	36	24
Tenyészbika	800	12	58	1000	38	27

A konyhasó a magyar szürke tehenek számára is fontos (a sziksó nem helyettesíti). A traktorgumiból történő nyalatás célszerű, de nem fajtánkhoz illő megoldás, helyette lásd a műszaki megoldások között a megfelelő só elhelyezést. .

Ásványi anyag pótlásról a helyi, talajviszonyoknak megfelelően kell gondoskodni.

2.5. Élősúly táblázatok

A takarmányozás helyességének eldöntésében a kifejlett állatok esetében az erőnlét, növények esetén pedig ezen kívül a súlyban is kifejezhető fejlettség dönt. Az egyedi különbségek ugyan nagyok, mégis némi támpontot ad a helyzet megítéléséhez a következő összeállítás a tehenek kondíciójának pontozásáról :

Fias tehenek kondíciópontszámának változása, a pontszámok jelentése

5 = kövér, kiállítási tehén

4 = jó tenyészkondíció

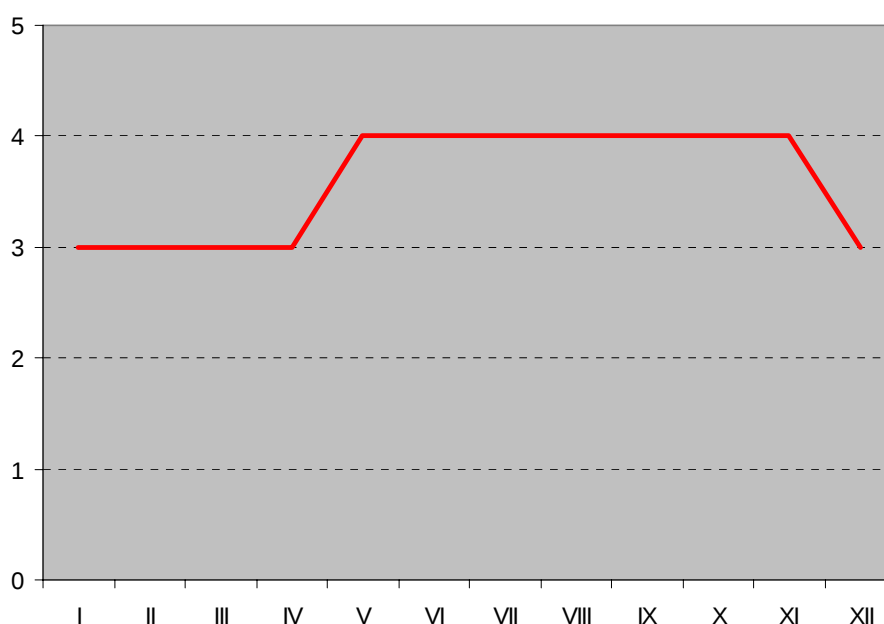
3 = gyenge tenyészkondíció

2 = gyenge kondíció

1 = kitejezetten sovány

0 = megengedhetetlen, sorvadásos

tehenek

Grafikon az ideális tehénpontszámokról az év folyamán

4.ábra

A választáskori (180-240 nap) egyedi mérlegelés minden magyar szürke tenyésztő számára kötelező. A választási súlyból kiszámított 205 napra igazított súly adja meg a tehén anyai- és a borjú életének első teljesítményét. A magyar szürke marha teljesítményének legfontosabb mérőeszköze az állatmérleg. Ez a gazdaságos termelés kiinduló pontja

A nyers választási átlagsúlyok a gulyákra vonatkoztatva az alábbiak szerint értékelhetők:

Választási átlagsúly minősítése

2.táblázat

	BIKÁK		ÜSZÖK	
minősítés	abrakolva kg	abrak nélkül kg	abrakolva kg	abrak nélkül kg
Kiváló	230 felett	220 felett	205 felett	190 felett
Jó	220-230	210-220	190-205	180-190
Közepes	200-220	200-210	180-200	170-180
Gyenge	170-200	180-200	170-185	160-170
Rossz	170 alatt	180 alatt	170 alatt	160 alatt

A „primitív ill. „tejelő” típus esetén 20 kg-al kisebb számok érvényesek.

Ezek a számok alkalmasak arra, hogy egy vegyes típusú állatokból álló gulya átlagos választási súlyát minősíteni tudjuk, egyedi megítélésre azonban alkalmatlanok.

Az eredményt a genetikai képességen és takarmányozási, időjárási viszonyokon kívül elsősorban az átlagos születési időpont befolyásolja. Az átlagos magyar szürke borjak elvárható egyedi súlyát pedig az alábbi táblázat mutatja (a különböző típusok miatt eltérések lehetségesek, az igás típus nagyobb, a tejelő és primitív típus kisebb 205 napos súlyt enged meg).

A születési súlyt általában nem mérjük. A 205 napos súly kiszámításakor üszők esetében 25, bikák esetében 30 kg-al szoktunk számolni. Az egyedi eltérések nagyok lehetnek. Ezeket az átlagtól való eltérés százalékában, vagy a szórásképben elfoglalt hely szerint minősíthetjük.

Borjak választási súlya

3. táblázat

Választási kor nap	Elvárható súly bika (kg)	Standard súly üsző (kg)
120	118	114
125	126	119
130	135	124
135	142	129
140	148	134
145	154	139
150	159	144
155	164	148
160	169	152
165	173	156
170	177	160
175	181	164
180	185	168
185	189	171
190	193	174
195	197	177
200	200	180
205	203	182,5
210	206	185

Választási kor nap	Elvárható súly bika (kg)	Standard súly üsző (kg)
215	209	187,5
220	212	190
225	215	192,5
230	218	195
235	221	197,5
240	224	200
245	227	202,5
250	230	205
255	233	207,5
260	236	210
265	239	212,5
270	242	215
275	245	217,5
280	248	220
285	251	222,5
290	254	225
295	257	227,5
300	260	230

Növendékállatok kívánatos súlya

kor	bika kg	üsző kg
12 hónapos	300 (240-360)	230(180-310)
18 hónapos	420 (340-500)	320 (270-440)
24 hónapos	520 (430-604)	400 (320-480)
30 hónapos	570 (450-650)	450 (360-520)
36 hónapos	620 (520-720)	490 (380-550)

A primitív és tejelő típusú bika 30 hónapos korában 490 kg, az igás típus pedig 620 kg.

A megadott szélső értékek jelzik, hogy a fajtán belül több típus és külterjes és belterjesebb tartási mód mellett nagyon eltérő súlyok is elfogadhatók. A megadott átlagok vegyes típusú állományra vonatkoznak.

3. Ápolás és gondozás

A magyar szürke marhát többnyire csoportosan, illetve gulyában tartjuk. A legfontosabb, hogy a csoportok korcsoport, ivar és hasznosítás szerint egységes összetételűek legyenek.

Van tehát:

Anyagulya ebben csak tehenek vannak a tenyésztés-idényben tenyészbikával, és választásig borjaikkal.

Bikagulya a tenyészbikák számára. Ügyelni kell arra, hogy áthelyezések átcsoportosítások esetén a bikák verekszenek és ez sérüléseket is okozhat. Lehetőleg ne egy-egy bikát helyezzünk a gulyába, hanem inkább többet csoportosan. Nehézséget okoz a bika külön tartása ott, ahol csak egy vagy két bika van a tenyésztésben. Ekkor legalább a téli időszakban kell a bikát külön karámban tartani, ha a legeltetés idején együtt van is a tehenekkel. Adott esetben, nagyon kis létszámú tehen tulajdona esetén, - vállalva ennek a hátrányait - a bikát egész éven át a tehenek között lehet tartani. Ekkor időszakon kívül is születnek borjak, amelyeknek a felnevelése választás után gondot okoz.

Növendék bikagulyában a tenyésztésre nevelt bikákat külön tartjuk. Télen az évjáratokat külön kell tartani, a nyári legeltetés idején, ha elegendő terület áll rendelkezésre együtt lehetnek a különböző korú növendék bikák, sőt a tenyésztésből kivett, vágó tartalék bikákkal is egy gulyában legelhetnek.

Növendék üsző-, vagy szűzgulya. Ebben választás után a még tenyésztésbe nem állított növendék üszőket tartjuk. Télen ezeket is külön kell tartani évjáratonként. Nagyobb tenyészetekben célszerű minden genealógiai vonalból és a családok fenntartására is gondolva válogatni az üsző utánpótlást.

Minden tenyésztőtől elvárható, hogy a tenyésztése szánt növendéküszőket választás után a választott bikáktól és a tehenektől elkülönítve tartsa. Ha ezt nem tudja megvalósítani célszerű társulásokat létrehozni az üszők felnevelésére.

A fedeztetésre beállítandó üszőket – ahol megoldható - helyes külön gulyában tartani és csak az első borjú elválasztása után engedni a tehenek közé. Ahol ez nem megy ott is, kívánatos az idény kezdetén még külön tartani, egy-másfél hónappal hamarabb bika alá engedni és csak kihajtáskor helyezni el az anyagulyában. A korábbi ellés miatt kisebb a veszélye annak, hogy a következő évben nem vemhesül az állat

Tinó gulya Különböző megfontolások vezethetnek a bikák ivartalanításához. Ilyen a hústermelés külterjes körülmények között, a szép, címeres szarvak nyerése és igás

állatok, ökrök előállítására. Az ivartalanítás elvégzését általában még szopós korban is megoldhatjuk, ilyenkor a vértelenül herélő „burdizzo” fogó alkalmazása, 4-5 hónapos kortól is megoldás lehet. A hagyományos, véres úton történő herélést többnyire a legelőre hajtáskor éves korban szokták volt elvégezni. Ilyenkor télen még bikaként nevelődik a választott évjárat.

Előfordulhat, hogy valamilyen okból elkerülhetetlen különböző évjáratok ideiglenes együtt tartása. Elengedhetetlen ilyenkor a nagyobb jászolhossz és etetéskor a szigorú felügyelet.

A borjak szakszerű elválasztása kötelező művelet. Ekkor a 6-9 hónapos borjakat kivesszük az anyagulyából és a bikákat és üszöket ettől kezdve külön tartjuk. A választás időpontját úgy kell megválasztani, hogy a tehenek a választást követően még néhány hétig a legelőn maradhassanak. Így a legelő tehenek kondíciója sokat javulhat és így a teheneknek módjuk van a telelésre és a következő borjúra megfelelően fölkészülni. Ez a március közepén megkezdett fedeztetés esetén október 20 – 30 között ideális.

A nagy, december végén, január elején született bikaborjakat célszerű hamarabb, augusztus végén, szeptember elején elválasztani, mert már fedező képesek, időszakon kívüli borjakat hoznak létre már nem gyarapszanak jól és a 205 napra kiszámított súlyuk is kedvezőtlenül alakul.

A fiatalabb, 150 kg-nál könnyebb borjakat választás után célszerű külön csoportban teleltetni, vagy eladni, ha nincs közöttük felnevelésre érdemes, értékes egyed.

A gulya egységes kezelése céljából célszerű a sarjú borjakat (az augusztus szeptemberben az erős szopós bikaborjak után születetteket) is a többivel együtt elválasztani.

Az ún. rúgott borjú, tehát ha megvárjuk, amíg a tehén maga elválasztja, nem hagyja tovább szopni a borját, a következő évi szaporulat kárára van. Ha pedig az üszőborjak és szopós vagy tenyészbikák együtt maradnak az túl korai fejletlen állatok, „leányanyák” elléséhez vezethet.

A magyar szürke marhát általában kötetlenül szabadban tartjuk, ezért rendszeres bőr, ill. szőr ápolásra nincsen szükség, elegendő a parazita védelem injekcióban, ha elkerülhetetlen.

A szakszerű tartás sok járást is jelent, amely a körmöket kellőképpen koptatja, ezért a magyar szürke gulyában rendszeres körmözést sem végzünk. Az esetlegesen mégis túlnőtt köröm, természetesen megfelelő körömápolást kíván. Ha a köröm túlnövésének, papuszkörömnek, ollós csülköknek nincs elegendő magyarázata, a törzskönyvi feljegyzésekben szerepeltetni kell, mint genetikai rendellenességet.

A szép szarvalakulás a fajtajelleg és örökletes, ezért szarvidomítást sem szabad végezni.

Mindössze a tenyészbikák szarvgombozását kell végrehajtani 3 éves korban. Kétféle szarvgomb ismeretes: csuklyás és szilvaalakú.

A szarvgomb felhelyezés előtt egyedi méretet kell felvenni a szarv hegyéről és aszerint készíttetni el azt.

A szarvgomb felhelyezése balesetelhárítási szempontból kötelező a tenyészbikákra 3 éves korban. A magyar szürke bikákat csoportos szabad tartás és megfelelő bánásmód esetén orrkarikával nem muszáj ellátni. (Kivétel, ha a helyi baleset elhárítás, pl. kiállításon, ezt kötelezővé teszi)

Csuklyás szarvgomb

Szilva alakú szarvgomb

5.ábra

Vakarodzó; dörgölődző fáról a gulyaálláson gondoskodni kell. (200-as gulya 5 dörgölődző fa + 2 kútágas) Csak állatorvosi engedély mellett megengedhető eljárás a gulyaálláson baromfit, (elsősorban pulykát) tartani a bögölylárva gyérítése céljából. Ezt a feladatot természetesen a természet védett madarai is el tudják látni.

A gulyásoknak a következő használati eszközökkel kell rendelkezniük:

- pányva, gulyásbot (esetleg karikás), "nagy"-kalap,
- gulyakönyv, jegyzőkönyvecske, ceruza
- tájjellegű (kék vagy fehér) ruha , bicskatok +bicska,
- faragó készség (ha a pásztor művész hajlamú), jó terelő kutya (pumi, mudi, esetleg puli), kolompok.

4. Épületek; berendezések, a tartás műszaki elemei és azok üzemeltetése

4.1. Téli elhelyezés

A magyar szürke szarvasmarha külterjes, hideget, meleget időjárási viszonyosságokat jól tűrő pigmentált fajta, ezért védelmére drága istállót építeni nem szabad. Olcsó, fészter, vagy épület nélküli tartás is megfelelő lehet szakszerű kivitelezés mellett. Szükségből adott, meglévő épületek is felhasználhatók (ez egyébként a legrosszabb megoldás).

A következő lehetőségek alkalmazhatók a magyarszürke szarvasmarha téli elhelyezésére :

1. Szabad tartás fákkal, vagy kazlakkal védett területen .

Ehhez a megoldáshoz nagy terület kell, tehenenként legalább 100 m²

Csapadékosabb télen kárt tesz a területben a marha ezért csak nagy területen szabad ezt a megoldást alkalmazni.

Külön fontos, hogy az újszülött borjakkal törődjenek a gulyások. A tetoválás és a füljelző behelyezése a születés után egy napon belül elvégzendő, mivel később ez sokkal nehezebb. Fedett borjúóvoda jól egészíti ki az ilyen telelést az elletési időszakban.

Ez a legkülterjesebb téli elhelyezési forma. Előnye, hogy a tágas elhelyezés miatt a fertőzések (coli) veszélye kisebb, szorosan kapcsolódik a legelőhöz és így még a száraz legelőt és a megújult frisset is hasznosítja némileg az állomány. Hátránya, hogy a kis borjak felügyelete és az életükért való küzdelem nehezebb, az etetésre használt rész és lágy idő esetén a terület egy része is károsodik.

2. Szabadban tartás pihenődombbal

Az állatok pihenő helyét gyöngye minőségű szalmából, kukoricaszárból, sásból és hasonló anyagokból lehetőleg magasabban fekvő területen kell kialakítani. A dombot már a betelepítés előtt el kell készíteni. Időnként kis ráalmozás még lehetséges. Ehhez egész télre számítva kevesebb alomszalma kell, mint a mélyalmos megoldásnál (140 nap telelést véve alapul az alom kb. 10 q/tehen.).

Fedett borjúóvoda jól egészíti ki a pihenő dombot is. Jelentősége akkor van, ha az ónos eső egyébként ráfagyna a zsenge borjakra. Az óvoda alkalmas arra is, hogy a kis borjak némi abrakot is megismerjenek.

Pihenődombos elhelyezés.

6.ábra

3. Elhelyezés kötetlen, mélyalmos istállóban

Fészerszerű, egyik oldalán nyitott istálló felel meg erre a célra, a zárt épület előnytelen.

Az épületen belül egy tehénre 3-5 m² pihenőhelyet kell számítani, a karámban 8-10 m²-t.

A karám lehet burkolt, almozott vagy nagykarám. Almozott karám esetében általában 8-10 kg/nap/tehén körüli alom-anyaggal kell számolni, amelynek egy részét lehet "rácson keresztül" adni a takarmányszalma el nem fogyasztott hányadával is számolva.

Az etetés az istállón kívül a karámban történik.

A nagykarám almozatlan. Legkönnyebben homoktalajon alakítható ki..

A nagykarám mérete a terepadottságoktól és a talajtól függően 30-100 m²/tehén.

A "sáros" karám használata nem engedhető meg, noha a fajta ilyen körülmények között is nehezen sántul le. A megoldás a villanypásztorral körülvett karám helyének változtatása, vagy ha olyan nagy a karám, az etetőhelyet, a vályúk, jászlak helyét kell időnként áthelyezni.

Ehhez egész télre számítva kevesebb alomszalma kell (140 nap telelést véve alapul az alom kb. 10q/tehén).

4. Szükségmegoldás más célra készült épületekben

Ebben az esetben is meg kell adni az előírt területet, és a kifutóba történő szabad közlekedést. Az etetést lehetőleg nem az épületben, hanem a kifutóban kell megoldani.

5. Lekötött tartás zárt istállóban

Erre a megoldásra kis tenyésztők esetében kényszer helyzetben kerülhet sor csupán akkor, ha rendelkezésre áll olyan istálló, amelyben a teheneket lekötve tartani tudják. Jelentősége az alommal való takarékoskodás. Szükség megoldásnak tekintjük.

--- --- ---

Nagyon fontos télen a tehenek csoportosítása. Ennek legfontosabb elvei:

- o lehetőleg az a gulya, amelyet nyáron kezeltek maradjon télen is ugyanannak a gulyásnak a kezelésében,
- o külön csoportban kell teleltetni az üresen maradó és a későn ellett teheneket,
- o beteleléskor üresen kell hagyni azt a karámrészt, amelybe majd a korán ellő tehenek kerülnek borjaikkal,
- o a hamarabb ellő tehenek képezzenek külön csoportot, ahonnan ellés után borjaikkal együtt kerülnek külön karámrészbe,
- o az öreg, a fiatal azaz a „gyávább” tehenek számára is külön karámrészt kell elkülöníteni, - az átcsoportosítást; ha elkerülhetetlen, lehetőleg ősszel, telelés előtt végezzük el.
- o egy tehencsoport kívánatos létszáma nem több, mint 50 állat,

4.2. Takarmány kiosztás télen

A téli takarmányozás megoldására a következő berendezések szolgálnak:

- a) karám melletti jászolból kívülről etetés
- b) földről történő etetés
- c) jászol ("bögő-jászol") szerű berendezés a tehenek pihenő helyén.
- d) közvetlenül körbálából történő etetés.

A téli takarmányozás idején minden megoldásban döntő fontosságú az elegendő jászolhossz

ad a gondot jelent az elegendő "jászol hossz", ami a karám alakjával és nagyságával függ össze. Kívánatos 90 cm/tehen. Ez a megoldás jól gépesíthető.

ad b számolni kell bizonyos fokú takarmány pazarlással

ad c nagyon stabilan kell megépíteni a jászlakat és az elegendő jászolhossz betartása itt is fontos.

A telelés ideje alatt kívánatos, hogy a szállítási munkákat minél kevesebb mozgással és környezet-, ill. talaj-károsítással oldjuk meg. Ennek érdekében helyes, ha a traktor vagy vontató helyett fogatot (ökör, vagy tehén) használunk. A nagy bálák vaslapon huzathatók. A költségek megtakarítása érdekében a takarmány kazlakat célszerűen kell elhelyezni.

Bála huzatás vaslapon

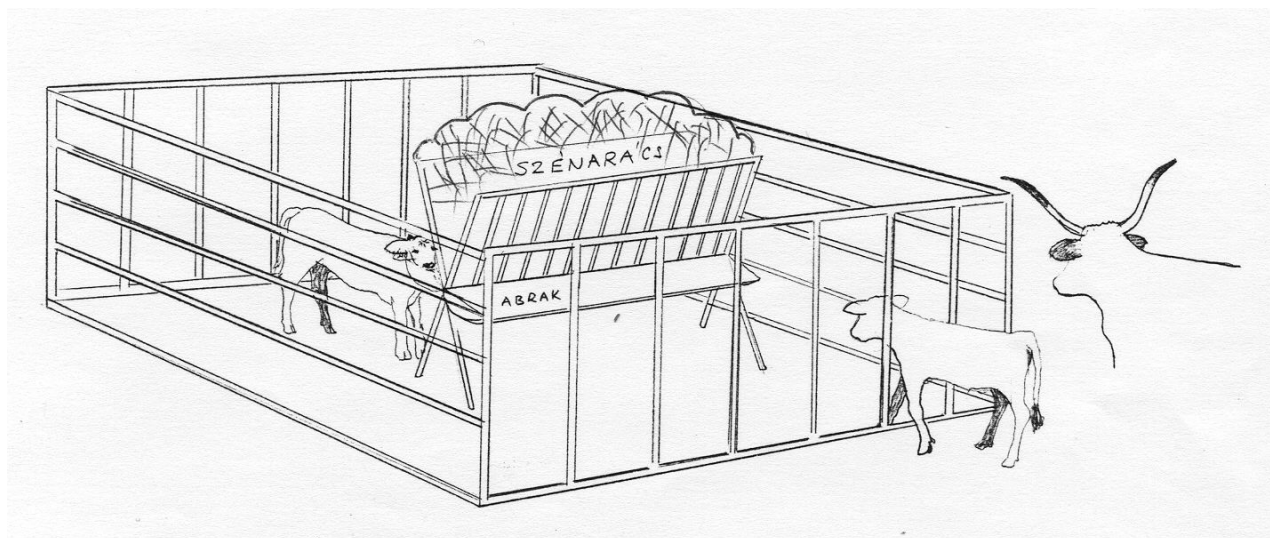
7. ábra

4.3. Legeltetés és nyári tartás eszközei

A nyári legeltetés kelléke lehet a borjú abrakoló, borjú iskola. Többféle variációban is készülhet

Használata nem szükségszerű, a legelő minőségétől és a borjak további sorsától függhet. Azonnali kedvező eladás, húsrá értékesítés esetén érdemes abrakolni.

Egy nyáron és télen használható borjúétetőt mutat be a következő ábra:
„Borjúóvoda”:

8. ábra

A nyári tartás legfontosabb, elmaradhatatlan művelet az itatás. Erre többféle megoldás kínálkozik. A klasszikus megoldás a gémeskút, de lehet csatornából, folyóból, sóderbányából is itatni a megfelelő óvintézkedések és adott esetben vízvizsgálat mellett.

Itató berendezés

9. ábra

4.4. Egyéb berendezések

Mind a téli, mind a nyári telephelyen gondoskodni kell **élőrakodóról** is. (ferde felhajtó) Mind a mobil, mind a stabil megoldás megfelelő.

A tehenek szabad tartásának elengedhetetlen kelléke az **oltó, illetve válogató, folyosó** és befogó berendezés. Ezt a következő vázlat mutatja:

10. ábra

11. ábra

A magyar szürke marha számára készített befogókapu.

(Szabadalom Gera István)

A kifogó berendezést a folyosó olyan szakaszába kell beépíteni, ami után közvetlenül válogató ajtó is van, hiszen ott dől el, az azonosítás és bírálat után, hogy hová csoportosítjuk az állatokat. Ez a berendezés csak akkor szolgál maradéktalanul a célnak, ha a gulya ismeri, megszokta rajta a járást. Ezért néhány napig (vagy állandóan) ezen jut ki a legelőre; és azért megy át rajta szívesen, mert ismeri és nemcsak rossz emlékei fűződnek hozzá (pl. állatorvosi kezelés, fülszámok behelyezése stb).

Az állatok kihajtását és behajtását a telelőhely és legelő elhelyezkedése befolyásolja. Adott helyzetben a tehenek télen is kijárhatnak legelni. Ez alom megtakarítást jelent, viszont az ilyen módon lelegelt száraz, fagyott fű takarmányértéke csekély.

Az őszi borjúválasztás megszervezésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy a magyar szürke tehenek nagy része a fejlett anyai ösztön miatt elmegy oda, ahol a borjút elvették tőle. Tehát, ha a választás után a tehenek legeltetése tovább folyik, nem szabad a gulyát téli telephelyre behajtani a borjak elválasztásának lebonyolítására, hanem a legelőn kell a választást végrehajtani. Ezért karámnak; válogató-, oltó folyosónak és rakodó berendezésnek **a legelőn is lennie kell**. A borjakat abban az évben üresen maradt tehenekkel kell behajtani, ha a választás lábon hajtva történik.

Az egyedi borjómérlegelés mindenütt kötelező. Erre többnyire a választással egyidejűleg kerül sor. Elvégezhető azonban a vérvétellel együtt augusztus-szeptember folyamán még anyja alatt kisebb töréssel. A herélések vértelen módját is akkor ajánlatos elvégezni.

Emiatt mérlegre minden tenyészetben szükség van. Főbb fajtái: analóg és digitális :

Állat mérleg (analóg)

13.ábra

5. A szaporítás szabályai (reprodukción)

- a/** A fedeztetést a magyar szürke fajtában többnyire időszakosan végezzük. A fedeztetés kezdetének és végének időpontja a helyi viszonyoktól függően:

március 1, illetve augusztus 15. között lehetőleg ne legyen hosszabb 4 hónapnál. A klasszikus hortobágyi időszak március 15 – július 15. volt. Meg kell határozni az állomány számára legkedvezőbb ellési ciklust és a fedeztetést annak ismeretében kell elkezdni és befejezni. Az erős nyári napsugárzással terhelt vidékeken (pl. Nagyalföld, Hortobágy) célszerű a fedeztetést úgy befejezni, hogy május 10. után ne szülessék már borjú, mert ezek nagyon megsínylik a nyarat és választásra „megsülve” alkalmatlanok arra, hogy nagyüzemi tartás mellett átteleljenek. Kis gazdák kezén természetesen ki tudnak fejlődni.

A korai kezdésnek előfeltétele, hogy a korai, december végi, januári elletéshez hozzáértő gulyás (esetleg az állatokat szerető hozzáértő és sok idővel rendelkező tulajdonos), valamint elegendő alom, esetleg épület álljon rendelkezésre. Előnye, hogy viszonylag korán, nagy borjakat tudunk elválasztani, és a növendék évjáratok jól kialakíthatók. Ekkor az állomány 80%-a ugyanis január-március folyamán megellik.

A körülményektől függően későbbi kezdés, legelőre elletés is lehetséges, ekkor számolni kell azonban a termelés (a választási súly) csökkenésével. Erre akkor kerül sor, ha a téli elhelyezés nem teszi lehetővé a borjak veszteség mentes nevelését kihajtásig.

- b/** A termékenység zavarai, a visszaivarzások indokolhatják a fedeztetési idény megnyújtását, ez azonban kedvezőtlenül hat a születendő borjú évjárat egyöntetűségére és a későn született borjak fejlődésére. A hosszabb idény szükség megoldás lehet csupán és nem szabad 1 hónapnál tovább folytatni.

A helytelen fedeztetések (szopós borjak szerepe) miatt a ciklusból kieső tehenek főciklusba való visszaterelése időnként 2-3 évet is igénybe vehet.

- c/** Lehet két rövidebb fedeztetési idényt is beiktatni: március 15-jún. 30. és augusztus 15-november 30. Az utóbbihoz téli borjúnevelés, külön borjúovóda és márciusi választás tartozik. Ez megszervezhető, de különös gondosságot azaz jó gulyást igényel. A két fedeztetési idényt intenzív telelés esetén a húsmarhatenyésztésben is ritkán alkalmazzák, a magyar szürke esetében nem használjuk.

- d/** Kivételes eset a folyamatos, egész éven át történő fedeztetés. Nagyon kis vemhesség % többletet, viszont nehezebb növendéknevelési feltételeket jelent. Ilyenkor a bika állandóan a tehenek között tartózkodik. Indokolhatja az a helyzet, ha a gazda a bikát nem tudja külön tartani és kezelni. Ilyenkor különösen kell a fiatal még nem tenyészerett üszők külön tartására ügyelni. Fölvetődik ilyenkor a kisebb tenyésztők összefogásának gondolat közös szűz gulya kialakítására. E nélkül akár télen, akár nyáron a külön karámban való elhelyezés, majd legeltetés nehézségét kell megoldani.

A bikák és a tehenek általános és egyedi viselkedését ismerni kell a szakszerű szaporításhoz. A tehenek nagy része éjjel ivarzik erőteljesebben, tehát a bikát nem helyes éjjelre kivenni a gulyából, illetve kézből pároztatás esetén korán reggel kell fedeztetni. Vannak olyan bikák, amelyek a tehen befedezése után tovább keresik a többi ivarzót, mások viszont nem hagyják ott a tehenet, hanem többször is fedezik ugyanazt, míg több másik üresen marad. Előfordulhat elsősorban korosabb bikáknál, hogy „örzik” az általuk kiválasztott tehenet. Nem kutatnak új ivarzó tehen után, hanem azt az egyet őrzik és a másik bikát pedig leütik, nem hagyják fedezni.. Az ilyen „örző” bikát célszerű kivenni a gulyából.

Ha egy gulyába több bikát helyezünk a vércsoport (vagy DNS) alapján történő elkülönítésen kívül szempont az is, hogy lehetőleg eltérő korú bikákat osszunk a gulyába. Így a verekedés és a kiverés esélye kevesebb.

Ha több bikát felváltva helyezünk egy nagyobb gulyába, azok lecserélése egyszerre történjék a verekedés és a balesetek elkerülése végett.

Ahol nagyobb gulyák vannak több bikával, ott a bikák váltott használata lehet indokolt. Erre példa a következő :

2007. 03.15. - 05.31.	1, 2, 3 számú bikák
2007..06.01. - 07.31.	4, 5 számú bikák
2008. 03. 15. - 05.31	2, 4, 5 számú bikák
2008. 06. 01. - 07.31.	1, 3 számú bikák.

A következő években másik gulya bikáival lehet a bikákat váltani attól függően, hogy a párosítás különböző szempontjai szerint (pl. lányaikra lehetőleg ne kerüljenek) mi a legkedvezőbb beosztás.

A bikák számának oktan növelése nem javítja a vemhesülést. Azt a bikát azonban, amelynek nincsenek utódai, természetesen nem szabad használni.

Az üszők első fedeztetésére a felnevelés belterjességétől függően ritkábban két, inkább három éves korban kerülhet először sor. Két éves korban csak azokat az üszöket szabad fedeztetni, melyek a fedeztetési időszak kezdetén elérik a 400 kg élősúlyt. Az üszöket az előírt fedeztetési időszakot megelőzően 2-4 héttel már lehet fedeztetni.

A fedeztetési időszak befejezése után két hónappal, azaz október folyamán helyes a vemhességi vizsgálatot elvégeztetni, mert a selejt tehenek az üresen maradtak közül kerülhetnek ki és ezeket nem érdemes teleltetni. Ha a gulyások hivatásuk magaslatán állnak, és az ivarzó teheneket megfigyelik, sőt feljegyzik a fedeztetési időszak befejezése után is, nem szükséges állatorvossal vemhességi vizsgálatot végeztetni, e nélkül is ki lehet válogatni a selejtre szánt állatokat és csak ezeket kell megvizsgáltatni.

A fedeztetési időszak kezdetén a gulyások kötelessége a teheneket megfigyelni, hogy azok a tehenek, amelyek a fedeztetési időszakban az elléstől számított 50. napon még nem ivarzottak, állatorvosi vizsgálatra kerülhessenek. Ilyenkor a vizsgálattal járó masszázis is kiváltja sok esetben az ivarzást. Egyéb, ivarzást serkentő szert nem használnak a magyar szürke gulyákban.

A szokásos október végi választási időponttól eltérően, célszerű a nagyobb szopós borjakat korábban elválasztani, mert

- már nem gyarapszanak a gulyában,
- fedező képesek,
- és anyjuk jövő évi borjának rovására szopnak

6. Állategészségügyi intézkedések

A magyar szürke szarvasmarhát a betegségekkel szemben ellenálló fajtának tartjuk, ezért folyamatos megfigyelés és ellenőrzés mellett állategészségügyi beavatkozásokra elvileg ritkán van szükség.

Emberi egészségügyi megfontolásokból a TBC-, a brucellozis- és leukózis mentesség a magyar szürke állományokban is követelmény. Az IBR mentesítés most indult meg. Az előírt vizsgálatokat az állategészségügyi szolgálat előírásainak megfelelően kell végezni. *(Bikavásárlás esetén a fogadó és küldő állatorvosok írásban rögzítik).*

A zsúfolt telelhelyeken különösképpen a tavaszi enyhülés idején a borjak coli fertőzésének veszélye fennáll. A legjobb védekezés elsősorban az egészséges, nem túl zsúfolt körülmények létesítése és a nedves; zsúfolt épületek illetve karámok elkerülése.

Légzőszervi megbetegedések a szabadtartás miatt viszonylag ritkán fordulnak elő, emésztőszervi és mozgásszervi betegségek ill. sérülések a gyakoribbak. Egyedi kezelések az állatorvos utasításának és elgondolásainak megfelelően végzendők el. A paraziták elleni tömegkezelést az egészségügyi, és természetvédelmi szempontok mérlegelésével kell eldönteni.

Fontos:

A látványként is szolgáló, idegenforgalomnak is kitett gulyák, – különösen törzsgulyák, - védelme az emberekről állatokra áttérjedő betegségek (TBC) miatt, fokozott állatorvosi felügyeletet igényel!!

7. Munkaszervezés, bérezés

Az "egy gulyás nem gulyás" mondás arra vonatkozik, hogy nagyobb létszámú gulya és lakott helytől távolabbi legelőn végzett munka esetén a balesetveszély nem teszi megengedhetővé az egyedül végzett munkát. Két gulyás egyidejűleg 200 tehén gondozását tudja ellátni. Ehhez tartozik a gulyába fedeztetésre beosztott kb 20 üsző, a szopós borjak és a kb 6 fedező bika ellátása is. E létszám mellett a fizikai munkát két ember akkor is el tudja látni, ha a vizet kézzel kell húzni jól kiegyensúlyozott gémes kútból. Ha motorszivattyú áll rendelkezésre, akkor munkájuk könnyebb. Télen az

alommal történő ellátás is (egy béres és két ökör segítségével) ekkora létszám mellett feladatuk lehet. Ez a tehén létszám akkora, hogy egy jó számadó gulyás képes ismerni és fejben tartani ennyi állatot.

A két gulyás közül az egyik (általában az idősebb), mint számadó gulyás felelős a gulya létszámaért, az alapadatok feljegyzéséért, a tetoválásért, füljelző behelyezéseért, az ellések rendben lebonyolításaért, a fedeztetésekért. Emellett gondoskodni kell a törvényesen előírt váltásról az előírt szabadnapok és szabadság idejére.

A nyári munkarend a gulya korai indításával kezdődik. Egy lehetséges példa:

- 4 - 7 óra legeltetés
- 7 - 9 óra reggeli, fedeztetés, kezelések, jelölés (ameddig tart)
- 9-12 óra legeltetés
- 12-16 óra delelés
- 16-21 óra legeltetés
- 21- 4 óra éjszakai pihenő.

Ez természetesen csak egy példa, amelynek pontos időpontjai a nap járásához igazodnak. Munkajogi szempontból a legeltetési időszak egy része, mint készenlét fogható fel. A legeltetés, amely az állatok biológiai igényeit veszi figyelembe, természetesen nem igazodhat a 8 órás munkaidőhöz.

Állandó karámban, vagy villanypásztorral történő legeltetés esetén könnyebb az időbeosztást az állatokra bízni. A be nem avatkozás a legjobb munkamódszer. Természetesen vízről, itatásról folyamatosan gondoskodni kell.

A téli munkarendbe az etetésen és itatáson kívül az állatok megfigyelése, ellátása tartozik még. Egy példa a téli munkarendre:

6 - 8 óra	etetés, itatás
8 - 9 óra	reggeli
9-12 óra	állatok kezelése, feljegyzések, jelölések (tetoválás, füljelző behelyezése)
	takarmány bekészítés
12-14 óra	ebédidő
14-16 óra	etetés, itatás

A különböző legeltető- és karámrendszerek, bála etetők, önetetők és önitatók az állatokra bízják a napi munkarend kialakítását. Ilyenkor a gulyások dolga a takarmány bekészítésén túl a felügyelet és a megfigyelés.

A fizetés kialakításában többféle rendszert lehet megvalósítani.

- a, kötött (fix) bérezés
- b, ösztönző fizetés
- c, végtermékbérezés
- d, egyéb kiegészítések

a/ Kötött fizetést akkor érdemes alkalmazni, ha kialakulatlan termelési viszonyok, de állandó gulyások vannak, és a kis létszám, valamint egyéb körülmények miatt a gulyások nem kellően érdekeltek az eredményekben. A fizetés mértékét a helyi körülmények szabják meg.

b/ A fizetés ösztönzésére a következő eredmények használhatók fel:

- vemhesülési %
- ellési %
- borjak elhullási %-a
- a választási súly
- növendék állatok gyarapodása
- a borjak hibátlan, vércsoporttal ellenőrzött származása
- pontos tetoválás, füljelző behelyezése, olvasható tetoválás, fülszámok pótlása, besütések stb.

Fontos, hogy olyan szempontokat alkalmazzunk, amelyek a gulyásokon múlnak. Pl. a választási súly nagyrészt a legeltetésen múlik, de a legelő minőségéről a gulyások sok esetben nem tehetnek.

c/ Végtermékbérezés azt jelenti, hogy az anyaggyűlések csak a végtermék, azaz a választott borjak súlya szerint kapják a fizetésüket. Ebben az esetben a várható összes választási súlyt kell alapul venni és ebből számolni ki a fizetés tételeit. Ehhez havi rendszerességgel fizetett előleg járulhat.

d/ A gulyások fizetésének emelésére illetve a termelési eredményekben való fokozott érdekelttségükre nagyon jó módszer, ha a gulyásoknak "tehéntartást" adunk. A módszer régi hagyományokon alapszik. Erre természetesen csak a fajta keretén belül kerülhet sor. Lehetséges például, hogy nagyon jó választási eredmény alapján (például ha 85 %-ot meghaladja az év eleji tehénre számított választott borjú) jutalom borjút és ebből kiindulva 1-2 tehéntartást kapjon a gulyás. A tehéntartás pontos szabályozást kíván, helyesebb mezőgazdasági termelésként elszámolni, mert így mind a gulyások, mind a tulajdonos számára kedvezőbb, mintha a bérügyi szabálynak volna alávetve..

A tehéntartás a gulyások fizetésének jó növelési eszköze, anélkül, hogy a gazdaság részére észrevehető terhet jelentene.

A "tehéntartás" azt jelenti, hogy a gulyás tehene a tenyészet többi tehenével együtt van és nem kell érte tartást fizetnie, a választott borjúval pedig azt csinál, amit akar. Eladhatja a gazdaságnak, vagy a gazdaságéval együtt a tenyészet felneveli ingyen, ha az üszőborjút tehene utánpótlására szánja. Ezt a borjút illetve tehenet el lehet látni megkülönböztető megjelöléssel, besütéssel. A vércsoportvizsgálat miatt nem áll fent az összetévesztés és csalás veszélye.

Ha a munkát nem a tulajdonos alkalmazottjai, hanem vállalkozó látja el, a legkülönbözőbb szerződések alapján folyhat a munka.

Abban az esetben, ha a tulajdonos saját maga látja el az állomány gondozását és nem alkalmaz gulyást, a munka értéke a fedezeti hozzájárulásban (ld. 9.fejezet) ölt testet.

8. Értékesítés

A magyar szürke gulya következő "termékeit" lehet eladni:

- a - szopós borjú
- b - választott bikaborjú,
- c - másod-, vagy harmadfű bika, vagy tinó valamilyen fokú hízolás után,
- d - választott üszőborjú,
- e – selejt tehen,
- f - selejt bika,
- g – tenyészüsző, vagy tehen,
- h – tenyész növendékbika,
- i –igás ökör, betanított tinó
- j - egyéb melléktermékek (látvány, tülök, bőr, koponya, trágya stb.)

ad a - A borjakat szopós korban kb. 3 hónapig és mintegy 100 kg súlyig lehet értékesíteni tejes borjúhúsként. Ennek csak abban az esetben van értelme, ha a borjúhús ára többszörösen felülmúlja a választott borjúét. Csekély ugyanis az a költség, amellyel a 100 kg-os borjúból akár 200 kg-ot meghaladó borjú is előállítható, mert az anyját így is, úgy is tartani kell.(Legfeljebb a borjú abrakja terheli ezt a terméket, abrakolás esetén). Ezt a változatot a választást követő anyai tej fejésének nyerevénye indokolhatja különleges sajtkészítés formájában, ez azonban nagyon nagy élőmunka és szervezés igényű beleértve a kvóta és értékesítés gondjait is..

Egyedi esetek (árva borjú, vagy a gazda igénye különleges alkalomra stb.) természetesen előfordulhatnak.

ad b - A választott fajtatiszta bikák gyakran árualapot képeznek, ha a magyar szürke tehenet tartó gazdaságok nem hizlalnak. A következő lehetőségek kínálóknak:

- a küllemileg hibátlan és egészséges borjak közül a legjobbak, mint tenyészbika utánpótlásra jelölt növendékbikák eladhatók annak a gazdaságnak, amely nevelésükkel foglalkozik. Korlátozott létszámra van csak szükség és a származás igazoltsága, valamint az anya és apa minősége szabja meg ezt a lehetőséget. Ez jelenleg a felnevelővel történő megállapodás keretében történik. A szükséges állategészségügyi előírások teljesítésén kívül a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete is szerepet kap a kiválogatásban, hiszen esetenként országos érdekről van szó.
- a választott bikákat el lehet adni vágóra. Ez az úgynevezett "cvikker" borjú növendék marhának minősül és bár élvezeti értéke nagyon magas, azonban az ára egyenlőre nincs ezzel arányban.

Hízó alapanyagként történő értékesítésre fajtatiszta bikák árával kapcsolatban az eladásakor figyelembe kell venni azt, hogy gyenge hízekonyságú hízó marháról van szó.

ad c - a bikák ivartalanítása és tinóként 2 vagy 3 éves korban történő értékesítése is lehetséges. Ez a nagy legelő területtel rendelkező gazdák számára gazdaságilag mérlegelhető. Az első télen gazdagon kell takarmányozni és az ivartalanítást legkésőbb a tavaszi kihajtás előtt el kell végezni. A természetes tartás és egészséges hús termelése ajánlja a fogyasztó számára az így megtermelt húst. Ma még a tömeg árut igénylő piac ezt nem fizeti meg.

ad d, Az állomány forgótól függ, hogy az üszők milyen arányban adhatók el választáskor vagy később. Általában az üszők 30-50%-a a fölösleg, szoros állományforgó esetén kevesebb..

- az üszők tenyésztési célra, választáskor történő eladása ritkán fordul elő, létszám szaporítás esetén lehetséges megoldás. Előfordulhat az is, hogy egy kereskedéssel foglalkozó gazdaság állandóan vásárolja az utánpótlást. Természetesen itt csak a származás-ellenőrzött, marhalevéllal és származási lappal együtt felkínált üszőborjak jelentenek igazi értéket. A származási lap kiváltása mindig az eladó kötelessége.
- az üszőket ugyancsak el lehet adni hízóba állítás céljára, mint nem túl nagy hizlalási eredményt ígérő, de minőségben kiváló húst termelő hízóalapanyagot
- a legelő jobb kihasználására az üszők éves legeltetés utáni értékesítése éppúgy lehetséges, mint a bikák esetében. A fajtában, a tíz utóbbi évben üszővágás csak elvétve történt,

ad e, A selejt teheneket általában ősszel választás után, feljavítás nélkül kell eladni. Értékük az "S-EUROP" minősítéssel sem kedvező. A hasított felek feldolgozása és valós értéküknek megfelelő árazása volna a fajta számára kedvező megoldás.

A koponya értékével is számolni kell. Az öreg tehenek húsa elsősorban feldolgozásra, azaz szárazárú készítésére alkalmas, vagy leves húsaként is felhasználható.

ad f, A selejt bikák többnyire akkor kerülnek vágóra, amikor használatuk korlátozottá válik. Fedezőképes bikát lehetőleg tenyésztőtársnak kell eladni, esetleg csere bika ellenében.

ad g, Tenyészüsző nevelés és eladás a saját állomány utánpótlása mellett nagyon jó lehetőség, ha majd lesznek olyan gazdaságok, amelyek az üsző utánpótlást rendszeresen, szerződés keretében más tenyészetből oldják meg. (Ilyen például, ha egy gazdaság teljes tehénállományát keresztezi és az utánpótlásról szerződés formájában előre gondoskodik). Kíváncsi, hogy ezek az utánpótlásra szánt üszők is ismert származásúak legyenek

ad h, Növendékbika neveléssel jelenleg három gazdaság foglalkozik. Ez a biztonság (főképp állategészségügyi) oldaláról valamint a szakszerűség tekintetében kedvező. A növendékbikák nevelése a fajta jellegének megfelelően két és fél éves korig tart és az értékesítésre a tavaszi születést követő második év őszén kerül sor (harmadfű bikák). Eladáskor – szokásjog alapján – a tenyésztőnek fenntartjuk az első kiválasztás jogát, azaz megtarthatja a fölnevelt bikát vagy visszavásárolhatja.

Terjed az őszi bikavásár alkalmával az árverés is.

A felnevelésre beállított bikák közül az évjárat fele illetve kétharmada nem kerül tenyésztésbe. Az ilyen módon el nem kelt bikák vágóra értékesíthetők.

ad i, igásökrökre ma már szinte csak kiállítások, filmezések alkalmával van szükség.

A tinók az üsző-vagy a tehéngulyában is jól felnevelhetők betanításig. Legkönnyebb négyesben, elől két öreg ökörral tanítani. Nagyobb gazdaságokban illik egy-egy ökörfogatot is tartani. Ezek a téli takarmányszállításban is szerepet kaphatnak. Használatukat elsősorban a béresek hiánya korlátozza. A géppel összehasonlítva az emberi munka kisebb hatékonysága és az anyagmozgatás még nem oldott volta a korlátozó tényező. Vásárlási igény szórványosan már jelentkezik. Kíváncsi, hogy a rendes munkán kívül ökörfogatok szerepeljenek a különböző bemutatókon, kiállításokon és versenyeken. Kiválasztásukkor a fehér szarvú, egyforma szarvállású tinók jöhetnek szóba.

ad j, A magyar szürke egyéb termékei között meg lehet említeni a következőket:

- a *szarv*, amely sima, polírozott, vagy népművészeti kifaragott tülök, esetleg a koponyán rajtahagyott trófea formájában értékesülhet. Ára a selejt tehén vágóértékének 20-30%-át is elérheti: Piacán azonban nem rendezett. A szarvak visszaszerzésére ezért a vágóhíddal lehetőleg kedvező megállapodást kell kötni.

- *trágya*, amely elsősorban a tenyésztő gazdaság talajerő utánpótlásának céljára szolgál, azonban adott helyzetben értékesíthető is. Ha nem végzünk fektetési trágyázást, a nyári álláson keletkező „gulya-por” kitűnő kertészeti adalék lehet.
- a *tej*et nem fejjük ki, azonban családi szükséglet kielégítésére, illetve hagyományosan gulyásonként egy tehenet számolva - a gulyás és kutyája szükségletének kielégítésére felhasználható. A fejős tehen borjának el kell érnie azt az ivarnak megfelelő 205 napra számított súlyt, amelyet gulya többi borja. A tej idegenforgalmi szempontból is számításba jöhet.

Egy hatökrös szekér ma is rendkívül vonzó látvány, manapság inkább kiállításokon találkozunk vele, és nem a munkában, bár ott is lenne létjogosultsága.

- melléktermék lehet még a (kényszer) vágott vagy elhullott tehenek *bőre* is kikészített, vagy nyers állapotban. Ennek értéke ma sajnálatosan csekély.
- az értékesítés nem elhanyagolható mellékterméke az *idegenforgalmi szolgáltatás* is. Ezt úgy kell lebonyolítani, hogy csak minimális mértékben menjen az állomány tenyésztésének és állategészségügyi helyzetének rovására. A bevételt pedig a szürke gulya bevételeként kell kezelni és elszámolni.

Az értékesítésre vonatkozó állategészségügyi rendszabályok tekintetében a magyar szürke fajta is az általános rendelkezéseknek van alávetve. Egyetlen megkötöttség, hogy tenyésztésre is alkalmas állatok külföldre eladása tiltott, és a kivitelhez, még az egyedi állatkerti kivitelhez is az egyesület hozzájárulása szükséges.

A szállítás gyakorlati kivitelezésére is az általános szállítási, balesetelhárítási és állatvédelmi szabályok az irányadók. Különleges helyzetet teremt a fajta hosszú szárvá, amely egyrészt baleseti forrás, másrészt a lekötés szempontjából kedvező lehetőség és eladható érték lehet.

Értékesítés vágóhídra

A szürkemarha húsa a kiskereskedelmi forgalomban némi ártöbblettel értékesíthető, összehasonlítva az általános kereskedelmi értékű marhahússal. Ezért, a hamisítások megelőzése érdekében a Magyar Szürke Szarvasmarhát Tenyésztők Egyesülete eredetvédelmi és tanúsítási rendszert üzemeltet. Ennek alapja, hogy az állatok vágásakor az Egyesület fajtaazonossági igazolást bocsát ki, amely végigkíséri a húst egészen a húsboltig, vagy áruházig azaz a fogyasztóig..

A vágóhídra történő értékesítés alapvetően három módon képzelhető el:

1. A tenyésztő közvetlenül eladja az állatot a vágóhídnak.
2. A tenyésztő kereskedőnek adja el az állatot
3. A tenyésztő nem adja el az állatot, hanem a vágóhíd csak bérvágást végez, és a hús a tenyésztő tulajdonában marad, a felhasználás illetve az értékesítés is az ő gondja.

Mindhárom esetben a tenyésztőnek kell kérnie a fajtaazonossági igazolást. Amennyiben a kereskedő, nem közli a vágás helyét, vagy dátumát, a fajtaazonossági igazolást a kereskedőnek kell kérnie.

A termékpálya minden résztvevőjének szerződnie kell az Egyesülettel, és be kell tartania a Tanúsítási kézikönyv rá vonatkozó részét, mert csak ekkor tüntethető fel a termékeken az alábbi védjegy:

A fajtaazonosságot tanúsító védjegy

13. ábra

Egyedül ez az ábra (a vonal alapító Vándor bika „arcképe”) tanúsíthatja, hogy a termék valóban magyar szürke szarvasmarhából származik.

14. ábra

A 14. ábra mutatja az igazolások útját a termékértékesítésben. A tenyésztő kéri az igazolást ezzel küldi az állatot a vágóhídra. Innen a kísérő igazolással együtt kerül a termék a kereskedelembe, vagy a feldolgozóba, majd az értékesítési folyamat végén a fogyasztóhoz.

Minden termék csomagolásán – vagy húsbolt esetén a pulton – fel kell tüntetni az állat ENAR számát, amit a fogyasztók az Egyesület honlapján (www.szurkemarha.hu), vagy SMS-ben (+36/30/4691425) ellenőrizhetnek, hogy valóban a fajtából eredő volt-e a termék. Annak érdekében, hogy a konyhai elkészítés során ne lehessen elrontani a kitűnő alapanyagot, a fogyasztó még egy 12 receptből álló szakácskönyvecskét is kap a magyar szürke marha húsa mellé.

9. Gazdaságossági számítások (elő- és utó kalkuláció, jövedelmezőség)

A pénzügyi előírások (számviteli törvény) szerinti számvitel és az üzemi eredmény elszámolás (gazdasági tevékenységünk elemzése) között fennáll hasonlóság is, különbség is.

Külső számvitelnek nevezzük a hatósági előírások szerinti elszámolást (pénzügyi könyvelés, mérleg). Ezt elsősorban az **adófizetési** kötelezettség szabja meg és a gazdaságok jogi személyisége és mérete alapján különbözik egymástól. Ettől eltér az üzemgazdasági (belső) számvitel. Itt arra kell törekednünk, hogy elemezzük és tervezzük rendelkezésre álló **erőforrásaink legértékesebb felhasználási** módját (költség- és termelésiérték-elszámolás, tervezési és beruházási számítások, azaz elő- és utókalkulációk).

A továbbiakban csak a belső üzemi számításokkal foglalkozunk néhol kissé részletesebben, mivel napjaink Európájában ez nem egyezik azzal, amit azelőtt használtunk.

A fedezeti hozzájárulás az üzemgazdasági elemzés kiindulópontja

A fedezeti hozzájárulás az ágazatok elszámolásának központi eleme. Kiszámítása úgy történik, hogy a termelési értékből (eredetileg tulajdonképpen csupán az **árbevételből**) levonjuk a **változó** költségeket. Az állandó költségeket viszont nem. Ebben különbözik a fedezeti hozzájárulás a **nyereségtől**, mellyel nem szabad összetévesztenünk.

Hogyan különböztetjük meg egymástól a változó és az állandó költségeket? A változó költségek azok, amelyek egy adott **döntésünktől függőek**, az állandó költségek az adott döntésünktől **függetlenek**.

Miért nem vonjuk le az árbevételből az **állandó** költségeket is? Az állandó (fix) költségek az üzem termelésre való felkészültségéből (készletléti állapotából) fakadnak és évről-évre változatlanok maradnak mindaddig, amíg az üzem kapacitásában (termőföld, épületek, gépek, munkaerő) nem történik változás. Azért tekintjük ezeket a költségeket állandónak, mert függetlenek attól, hogy sokat vagy keveset vagy egyáltalán semmit nem termelünk gazdaságunkban az elszámolás időtartama (a gazdasági év) alatt.

A **változó** költségek nagysága ezzel szemben kimondottan a gazdasági tevékenység terjedelmétől függ. Ha kis mennyiségben termelünk, akkor alacsonyak, ha viszont növeljük az ágazat terjedelmét (több hektáron, több állattal termelünk), akkor arányosan emelkednek a költségek is.

Így válik érthetővé, hogy a fedezeti hozzájárulás az egyes **ágazatok** egymással szembeni **versenyképességének** szabatos mércéje. A közepes vagy gyenge hozamú gyepek hasznosításában például versenyezhet egymással a húshasznú tehéntartás, az üszőnevelés és a juhtartás. Még azt is számba kell vennünk, hogy nem jár-e nagyobb haszonnal, ha a gyepek területe alapján fizetett támogatásból csupán a gyepterületek kultúr állapotban tartásának költségeit vonjuk le.

Szintén a fedezeti hozzájárulás mértéke alapján lehet dönteni arról, hogy egy-egy ágazatunkat **fenntartjuk-e**, vagy **felszámoljuk**. Itt sem számolunk az állandó

költségekkel, mivel mindaddig érdemes tovább folytatni a termelést, míg az árbevétel (termelési érték) fedezi a közvetlen kiadásokat, azaz a változó költségeket.

A fedezeti hozzájárulás alapján való elszámolásnak egy további erősségére mutat rá a következő lépés. A gazdaságaink rendelkezésre álló fix erőforrások (termőterület, munkaerő, tőke) mindig **szűkösek**. De szűkösségük aránya is különbözik egymástól üzemről-üzemre. Hol a gyepterület szab terjeszkedési szándékunknak határt, hol a megfelelő minőségű munkaerő. A tőkehiány szinte mindenütt általános. Azt, hogy melyik ágazatunk hasznosítja legértékesebb módon a szűkösen rendelkezésre álló erőforrást, úgy állapítjuk meg, hogy az ágazat fedezeti hozzájárulását a felhasznált termőterületre, munkaerőre vagy a saját- és az összes felhasznált tőke mennyiségére vetítjük. A hektáronkénti, munkaóránkénti vagy 1000 Ft tőkére (pénzeszközre) vetített érték szabja meg, hogy gazdaságunkban melyik ágazatot milyen arányban érdemes növelni vagy csökkenteni.

A szarvasmarha biológiai adottságából következik, hogy egy év kedvezőtlen adatai alapján nem szabad dönten, mert a megszüntetett állomány újra indítása sok évet és nagy költséget venne igénybe.

Még egy szó az árbevétel és a termelési érték viszonyáról. Az árbevétel a piacon értékesíthető **hozam** és a **termékár** szorzata. Azonban az egyes ágazatok tevékenységének teljesítményét az árbevétel önmagában még nem fejezi ki teljes mértékben. Az ágazat érték előállításához, azaz **termelési értékéhez** hozzá tartozik az állomány növekedése, a befejezetlen termelés és a keletkező melléktermékek értéke is. Ezért a gyakorlatban helyes az az eljárás, hogy az árbevételhez hozzáadjuk az említett teljesítmények értékét is. Nehézséget csupán az jelenthet, hogy milyen áron szerepeltessük ezeket a piacon (még) nem forgalmazott teljesítményeket. Többnyire csereértékeket állapítunk meg. Így például az istállótrágya értékét a megtakarított ásványi trágyák ára alapján, a (korlátozottan) forgalmazható takarmányokat piaci átlagáruk alapján, az állatállomány létszámváltozását szintén átlagos piaci árak szerint mutatjuk ki.

A magyar szürke marha esetében még a kedvtelésből, vagy reklámcélra tartott gulyák esetében is fontos a pontos pénzügyi tervekészítés és az eredmény kiszámítása minden évben. Ezt a munkát általában a pénzügyi előírások szerint kell elvégezni, amely különböző lehet az eltérő jogállású tulajdonosok számára. A következő eljárás és táblázatok azonban azt a célt szolgálják, hogy **kizárólag a tenyésztő saját maga** számára tegye világossá az adott esztendőben **elért pénzügyi eredményt**. Emellett természetesen mindez **terv készítésére** is használható és alapadatai egyéb számításokban, jelentésekben, kimutatásokban, valamint különböző mutató számok kiszámítására (egy tehénre, egy ha területre vetítve stb.) is alkalmazhatók.

Az állatállomány éves (esetleg havi) változását lehet nyilvántartani és szemléletessé tenni a következő táblázat segítségével

Állományváltozás

4.táblázat

	Létszám év elején	N ö v e k e d é s			C s ö k k e n é s					Létszám év végén
		születés	vásárlás	Rovat csere	eladás		Kényszer vágás	elhullás	Rovat csere	
					tenyésztésre	vágó				
Tehén										
t.bika										
Szopós borjú										
Választott üsző										
Éves üsző										
Két éves üsző										
Három éves üsző										
Tinó										
Hízó bika										
összesen										

Minimális igényként elvárható, hogy legalább havi gyakorisággal legyen adatunk valamennyi állomány- és korcsoportról. Ebben az esetben az átlagos állatlétszám egyenlő a kezdő és záró állomány plusz a többi havi adat összegének átlagával. Valaha még a takarmányozási napok száma szerint is ellenőrizték az állományt.

A pénzben kifejezhető számítások elvégzéséhez ad útmutatást a következő táblázat :

Elszámolás

5. táblázat

	megnevezés	kg vagy egyed	Egységár Ft	összesen
Bevételi források	eladott választott borjú			
termelési érték	eladott selejt tehén v. bika	„		
	eladott tinó, hízómarha	„		
	eladott egyéb állat	„		
	kényszervágás	„		
	egyéb bevételek	„		
Bevétel összesen				
Költségek	állománypótlás vásárlásból			
	abrak			
	tömegtakarmány			
	alom			
	értékesítés költségei			
	állatorvos			
	üzemanyag			
	egyéb anyag			
	gép, kiszolgálás			
	karban tartás épület, karámok			
	Új épület, karám stb létesítése			
	Vetőmag,			
	Növényvédelem költségei			
	forgótőke kamatigénye			
	egyéb költségek, kötelező minimálbér			
	egyéb költségek			
	egyéb költségek			
Kiadás összesen				
Fedezeti hozzájárulás				
Eredmény I				
Állomány változással korigálva				
Eredmény II				
Munkabér és járulék hozzáadásával				
Eredmény III				
támogatások				
támogatások				
Eredmény IV				

A rovatok természetesen a szükséglet alapján bővíthetők ill. Kihagyhatók.

Előnyös módszer, ha az eredmény elszámolást lépcsőzetesen végezzük, noha bonyolultnak tűnik a négyféle eredmény. A valós évi pénzügyi eredményt, jövedelmet illetve ráfizetést az **eredmény IV** adja meg, tehát érdemes végig számolni mindet. Mégis van értelme a közbeeső **eredmény I**, **eredmény II**, **eredmény III**-nak is a következő okok miatt :

Az **eredmény I**, a fedezeti hozzájárulás a családi gazdaság pénzügyi eredménye bér munka igénybevétele nélkül, csupán az APEH-nak kötelező minimálbért jelenti be és számolja ide, változatlan létszámmal és támogatás nélkül.

Az **eredmény II**. A létszám változásának figyelembe vétele a pontossághoz szükséges. Nagy létszámváltozás esetén az állomány értékének növekedése, vagy csökkenése jelentős lehet. Ez az érték ugyan nem közvetlenül befolyásolja az éves pénzügyi eredményt, azonban alapvetően szükséges, hiszen nem nagyon fordul elő, hogy a létszám ne változnék. A létszám növekedése pénz bevételt nem jelent csupán vagyonnövekedést. Kiszámítása az alkalmazott árak szerint nem könnyű mivel a piaci értéket kell figyelembe venni. A létszám csökkenése, amennyiben eladásból adódik árbevételt jelent, viszont vagyonszáttal jár.

Az **eredmény III**-ban a munkabért is figyelembe vesszük járulékaival együtt, amely adott helyzetben, a nagyobb gulyák, közületi tulajdon esetében jelentős tétel.

Az **eredmény IV**. számításában kötelezően figyelembe van véve az elszámolt és megkapott támogatás függetlenül attól, hogy honnan és milyen címen származik. Döntően fontos, hogy minden olyan támogatást, vagy pályázati pénzt, amely a magyar szürke tartásával függ össze itt figyelembe vegyünk.

Ebben a számításban az eredmény kiszámításakor nem vettük figyelembe az általános illetve állandó költségeket. Ezeket különböző számításokban (önköltség, versenyképesség ágazatok és gazdaságok között stb) alkalmazni lehet. Ne feledjük azonban, hogy itt kétféle nehézség is mutatkozik. Egyrészt gyakran csak kalkulációs módszerek segítségével tudjuk meghatározni az állandó költségek nagyságát (már tárgyi eszközeink – állóeszközeink – értékcsökkenési leírásánál is egyezményes kalkulációs módszert alkalmazunk). Másrészt több ágazattal rendelkező gazdaságban mindig csupán bizonyos **önként** alapján tudunk dönteni arról, hogy mely ágazathoz milyen mértékben rendelünk hozzá állandó költségeket. Bármilyen kulcsot választunk a felosztáshoz, mindig fennáll az a kérdés, hogy milyen szempont indokolta ezt a választást. Ezért be kell látnunk, hogy lényegét tekintve csupán a **gazdaság egészére** tudunk fenntartás nélkül eredmény kimutatást, jövedelemszámítást végezni. Jelen számítás viszont csupán a magyar szürke ágazat eredmény számítását tűzte ki célul.

A táblázat természetesen szükség szerint adatokkal és rovatokkal kibővíthető.

A támogatások kiszámítására nem lehet általános útmutatást adni, ezt esetenként kell elsősorban a magyar szürke marhára megkapott támogatásokat figyelembe véve, majd a terület alapú vagy egyéb ide számolható támogatások arányos részét is hozzá adva elvégezni.

A számítás nem alkalmas arra, hogy különböző hatósági megkeresésekre alkalmazható legyen, kizárólag a gazda saját tájékoztatását szolgálja. Ennek megfelelő öszinteséggel kell elkészíteni és felhasználni..

A magyar szürke marhával végzett tenyésztői munka hosszú távra szól. Nagyon fontos tehát, hogy az egyes évek tenyésztési és gazdasági eredményei maradjanak meg a következő évekre és az utókor (unokák) számára. Ezért hasznos dolog leírni röviden minden esztendőben az állomány létszámának alakulását és a legfontosabb eseményeket, időjárást, árakat stb. Ezeket a feljegyzéseket évtizedekig érdemes megőrizni a tenyésztési naplóval, gulyakönyvekkel növendék nyilvántartóval és az egyesülettől kapott okmányokkal együtt.

10. Az ökológiai (bio) gazdálkodás eltérő szabályai

Az ökológiai gazdálkodás vagy közönségesen használt nevén bio gazdálkodás független a magyar szürke tartás szabályaitól, ezt szerződés keretében lehet tanúsítva végezni a növénytermesztésben és a különböző állatfajtákkal, fajokkal is. A magyar szürke szarvasmarhára csak a külterjes és az egészséges természetszerű tartás jellemző általánosan.

Az ökológiai gazdálkodás Alap-feltételrendszere a Tanács 2092/91 EGK rendelete és a 140/1999 Korm. Rendelet figyelembevételével készült, a feltétel rendszer betartását – szerződéses jogviszony keretei között - ellenőrzi és tanúsítja Magyarországon

- ❖ a Biokontroll Hungária KHT (1535 Budapest Margit krt 1. tel.: 06 – 1/3361122 fax : 06 – 1/335-1123 www.biokontroll.hu)
- ❖ a Hungária Ökogarancia Kft (1033 Budapest Miklós tér 1. tel.: 06 – 1/3360533, fax.: 06-1/336—0534 www.okogarancia.hu)

Ennek szabályai a megkötött szerződésben vannak rögzítve. Itt csak néhány általában alkalmazott szabályról lesz szó, a technológiát is érintő konkrét eljárásokat minden esetben a szerződés tartalmazza..

Általában tilos az állatok reprodukciójába történő különböző beavatkozás. Mesterséges termékenyítés csak bizonyos körülmények között megengedett.

A szántóföldi és gyepgazdálkodásban nem szabad szintetikus anyagokat használni (műtrágya, növényvédő szer).

A takarmányozásban nem megengedett GMO termékek, tartósítószer, mesterséges színezékek étvágyfokozók használata. A megengedett készítményeket az Alap-feltétel rendszer ún. pozitív listája tartalmazza.

Az ökológiai állattartásnak alapja a betegség megelőzés. Az állatgyógyászatban szintetikus allopátiás gyógyászati készítményeket vagy antibiotikumokat csak rendkívüli esetben szabad használni, előnyben kell részesíteni a fitoterápiás, homeopátiás készítményeket. Tilos a növekedés és termelékenység serkentése és hormon, vagy hormonhatású vegyületek használata a reprodukciós képesség befolyásolására vagy bármely más célra

Az ökológiai gazdálkodásból származó termékek forgalomba hozatalának szabályozása előírja, a termék ökológiai gazdálkodásra utaló megjelölését valamint az ellenőrző tanúsító testület megnevezését és azonosítóját. A hazai és export árak csak így haladhatják meg a közönséges minőségű termékek árát.